

Japanski ratni zločini tijekom Drugog svjetskog rata u javnom diskursu Japana

---

Cvitić, Darian Goran

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:348319>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-13**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Vanjska naslovnica (diplomski rad)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

DARIAN GORAN CVITIĆ

**JAPANSKI RATNI ZLOČINI TIJEKOM DRUGOG SVJETSKOG RATA U JAVNOM
DISKURSU JAPANA**

Diplomski rad

Pula, siječanj 2023.

Unutarnja naslovnica (diplomski rad)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

DARIAN GORAN CVITIĆ

**JAPANSKI RATNI ZLOČINI TIJEKOM DRUGOG SVJETSKOG RATA U JAVNOM
DISKURSU JAPANA**

Diplomski rad

JMBAG: 0303077353, redoviti student

Studijski smjer: Japanologija (jednopedmetni); smjer: nastavnički

Predmet: Međunarodni odnosi, politika i ekonomija suvremenog Japana

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstvena grana: japanologija

Mentor: doc. dr. Luka Culiberg

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani **Darian Goran Cvitić**, kandidat za **magistra japanologije i edukacije japanskoga jezika** ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student
Darian Goran Cvitić

U Puli, 27. listopada 2023. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, **Darian Goran Cvitić** dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom **Japanski ratni zločini tijekom Drugog svjetskog rata u javnom diskursu Japana** koriste na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 27. listopada 2023. godine

Potpis

Darian Goran Cvitić

SADRŽAJ

1. UVOD.....	6
2. JAPAN U DRUGOM SVJETSKOM RATU.....	6
2.1. Razlozi ulaska u rat.....	6
2.2. Imperijalistička politika Japana.....	10
3. MASAKR U NANKINGU.....	11
4. JEDINICA 731.....	25
5. „ŽENE ZA UTJEHU“.....	30
6. TOKIJSKI PROCES.....	42
7. PROBLEMATIKA JAPASNKIH UDŽBENIKA POVIJESTI.....	53
8. SVETIŠTE YASUKUNI.....	59
9. ZAKLJUČAK.....	66

1. UVOD

Ovaj diplomski rad će proučavati neke od najpoznatijih i utjecajnijih ratnih zločina koje je počinila Japanska carska vojska tijekom Drugog svjetskog rata, njihovo suđenje tijekom Tokijskog procesa te će također pričati o kontroverzama koje su se odvijale oko japanskih udžbenika povijesti i o svetištu Yasukuni. Sve te teme će se proučiti te se neće toliko detaljno pričati o samim zločinima, nego o tome koliko su često one bile predmet rasprave te na koji način su bile predstavljene u javnom diskursu Japana te u japanskim akademskim i političkim krugovima. Cilj rada je dati odgovor na pitanje o tome isplati li se i dalje pričati o takvim temama, onima koje i danas ostaju vrlo osjetljive i ponekad problematične prirode. Koja je korist, te ima li uopće koristi, govoriti o tako mračnom poglavlju japanske povijesti? Te konačno, treba li se Japan osvrutati na taj dio svoje prošlosti unatoč problemima i izazovima koje to nosi sa sobom?

2. JAPAN U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Ovo poglavlje će objasniti političko stanje u Japanu prije ulaska u Drugi svjetski rat, opisati će odnosi Japana s drugim svjetskim velesilama te pregledati razlozi zbog kojih se Japan odlučio uključiti u rat. Važno se osvrnuti na te činjenice kako bi se moglo bolje razumjeti s kakvim je namjerama Japan ušao u taj sukob te samim time će se bolje razumjeti ponašanje japanske carske vojske. Također će se ukratko govoriti o imperijalističkoj politici koju je Japan provodio u to vrijeme zato što je ona veliki razlog zbog kojih su se dogodili ratni zločini o kojima će kasnije biti riječ. Tijek samog rata se neće u detalje objašnjavati zato on sam po sebi nije tema ovog diplomskog rada.

2.1. Razlozi ulaska u rat

Unatoč drastičnim promjenama i napredcima koji su se dogodili tijekom razdoblja Meiji (1868. – 1912.) u Japanu je pri kraju devetnaestog stoljeća i dalje postojao strah od zapadnih sila koje su i dalje širile svoj utjecaj na azijskom kopnu. Posebnu pažnju je dobila Koreja zato što se smatralo da bi ona mogla pasti pod njihov utjecaj te postati potencijalna prijetnja. Zbog toga je 1876. godine Japan potpisao ugovor s Korejom prema kojemu je Japan dobio trgovinske privilegije i pravo eksteritorijalnosti u Koreji. To pravo je zastarjeli

pojam po kojemu se smatralo da se određene osobe i prostori nalaze izvan državnog teritorija države u pitanju. Od tada se Japan počeo uključivati u politiku Koreje, te se 1884. godine dogodio pokušaj državnog udara. Također je stanje eskaliralo prema ratnom okršaju s Kinom, koja je isto imala vlastite interese u Koreji. S obzirom na to da je Kina u to vrijeme bila oslabljena zbog unutarnjih sukoba i utjecaja zapadnih sila Japan je smatrao da nije jaka sila. Kralj Koreje je 1894. godine zatražio pomoć od Kine zbog pobune od strane moćne religijske sekte. Kina i Japan su poslale svoje vojnike u pomoć Koreji, no nakon što je pobuna ugušena obje države su odbile poslati nazad svoju vojsku te je u srpnju iste godine Japan potopio brod s kineskim vojnicima. Tako je započeo Prvi japansko-kineski rat.

Japanska vojska se pokazala superiornijom na kopnu i moru, no presudni faktor je bio njihova strategija za pomorsku borbu koju su modelirali po uzoru na Britance. Kineska flota je uništena u veljači 1895. godine. U Sporazumu iz Shimonosekija Kina je trebala platiti veliku ratnu odštetu, napustiti svoje interese u Koreji te predati Japanu Tajvan i poluotok Liaotung koji se nalazi u južnoj Mandžuriji. To je bio prvi korak ka izgradnji Japanskog carstva te su to primijetile zapadne sile, naročito Rusija zato što je ona imala vlastite planove za Koreju i Mandžuriju. Nedugo nakon Sporazuma iz Shimonosekija, Rusija, Njemačka i Francuska su savjetovale Japanu da se odrekne poluotoka Liaotunga kako bi se izbjegle nestabilnosti u tom području. Japan je želio ostati u dobrim odnosima s tim državama te ih je poslušao, no japanski narod nije bio zadovoljan tom odlukom. To nezadovoljstvo je postalo još jače kada su zapadne sile počele međusobno dijeliti područja Kine, a Rusija je sebi dodijelila poluotok Liaotung. Zbog političkih reforma i uspjeha u Kinesko-japanskom ratu Japan je dobio poštovanje zapadnih sila (Henshall 2012, 94 - 95).

Možemo vidjeti da je Japan u drugoj polovici htio zadobiti poštovanje zapadnih sila te ih je htio imitirati u određenom pogledu s obzirom da je u to vrijeme jedna od njihovih odlike bila posjedovanje kolonija. Konačni dokaz zapadnim silama da je Japan zemlja koju trebaju shvatiti ozbiljno je bila pobjeda Japana protiv Rusije u Rusko-japanskom ratu koji je trajao od 1904. do 1905. godine. Rusija i Japan su bili u klimavim odnosima od 1895. godine, nakon što je Rusija uzela poluotok Liaotung. Od tada je Rusija nastavili

širiti svoj utjecaj po sjeveroistočnoj Aziji, simbol tog širenja je bila željeznička pruga koju je izgradila Rusija. Kada je 1900. godine izbio Boksacki ustanak njega su zaustavili napori vojnih jedinica osam različitih nacija, među njima su bile Rusija i Japan. No Rusija je odbila povući svoje vojne jedinice što se nije svidjelo drugim nacijama, pogotovo Japanu. Itō Hirobumi, prvi premijer Japana, je želio postići dogovor s Rusijom prema kojemu bi Japan priznao ruske interese u Mandžuriji u zamjenu za to da Rusija prizna japanske interese u Koreji, no Rusija se protivila tome. Rat s Rusijom se činio neizbježnim te je Japan u siječnju 1902. godine dogovorio savez s Velikom Britanijom. To je bio prvi vojni pakt pod jednakim uvjetima između zapadnjačke i ne zapadnjačke nacije. Unatoč paktu japanska kontrola Koreje nije priznata, no Japan je dobio dodatnu sigurnost da zapadne sile neće djelovati u slučaju da započne rat s Rusijom.

Odluka za rat protiv Rusije je donesena u siječnju 1904. godine te je Japan imao dosta jaku vojnu moć s obzirom da je od 1897. godine više od pola nacionalnog proračuna ulazilo u vojni sektor. Sukobi su započeli u veljači iste godine nakon što je Japan napao ruske brodove u Port Arthuru. Tijekom sljedećeg mjeseca japanska vojska je ušla u Mandžuriju putem Koreje. Istovremeno su došli na poluotok Liaotung i zauzeli gradove Nanshan i Dairen. Japan je zauzeo glavni grad Mandžurije 1905. godine. Rusija je bila primorana poslati svoju Baltičku flotu u rat, no Velika Britanija im nije dopustila prolazak kroz Sueski kanal te je flota morala ići dužim, okolnim putem. Japanska mornarica ih je presrela i uništila. Zbog te pobjede Japan je bio u boljem položaju te je potajno zamolio predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, Theodorea Roosevelta, da djeluje kao posrednik. Roosevelt je uspješno posredovao te je Japan pobijedio u ratu. Ugovorom u Portsmouthu u rujnu 1905. godine Kina je vratila svoju suverenost u Mandžuriji (u praksi to je samo bilo nominalno stanje), japanski interesi u Koreji su bili prepoznati te je Japan dobio ruski zakup na poluotoku Liaotung te velik dio željeznice u južnoj Mandžuriji koju je izgradila Rusija. Osim toga, Japan je dobio južnu polovicu otoka Sahalin. Pobjedom u Rusko-japanskom ratu Japan je zadobio poštovanje zapadnih sila koje su ga sada shvaćale ozbiljno te više nije bilo prijetnje od kolonizacije s njihove strane. On je sada imao Tajvan, teritorij u Mandžuriji, dio Sahalina te je mogao širiti svoj utjecaj u Koreji. Koreja je postala japanski protektorat 1905. godine, korejski činovnici su bili zamijenjeni japanskim nacionalistima te je korejska vojska bila raspuštena (Henshall 2012, 95 - 97).

Možemo primijetiti da se Japan bojava kolonizacije od strane zapadnih sila te je istovremeno želio dobiti njihovo poštovanje. Zbog toga je počeo zauzimati dijelove Kine i Koreju, no ambicije Japana nisu tu stale, što je na kraju dovelo do Drugog japansko-kineskog rata. Istovremeno se strah od zapadnih nacija pretvorio u ljutnju i nezadovoljstvo. Tijekom Prvog svjetskog rata Japan je iskoristio njihovu preokupiranost ratnim stanjem te je zauzeo njemačke teritorije na poluotoku Shandong te razne pacifičke otoke koje je posjedovala Njemačka. Najekstremnija akcija je bila prezentiranje tzv. Dvadeset i jedan zahtjev Kini. Od tim zahtjevima Kina je trebala priznati japanska uporišta u njoj i daljnje koncesije u Mongoliji i Mandžuriji. Uz to se tražilo stavljanje japanskih savjetnika u kinesku vladu, vojsku i policiju što bi stavili Kinu pod vladavinu Japana. Kina se zgrozila te je tražila pomoć od zapadnih sila, no ona nije došla te je Kina bila primorana potpisati izmijenjenu verziju zahtjeva. U toj verziji zahtjevi za japanskim savjetnicima su maknuti, no od tada su Sjedinjene Američke Države gledali na Japan s dozom sumnje.

Nakon Prvog svjetskog rata Japan je sudjelovao na Versajskoj mirovnoj konferenciji, no tamo je Japanu postavljeno ograničenje na količinu ratnih brodova što je naljutilo mnoge Japance. Nadalje, 1920. godine Japan je bio jedna od zemlja osnivačica Ujedinjenih naroda, no unatoč tome njegov prijedlog da se u statut Lige stavi klauzula o rasnoj jednakosti je odbijena. Događaj koji je drastično pogodio Japance je bilo uvođenje nizova zakona isključenja baziranih na rasi u Sjedinjenim Američkim Državama. Posebno se isticao Zakon o imigraciji donesen 1924. godine, koji je efektivno zabranio imigraciju Japanaca u Ameriku. To je izazvalo bijes u japanskom narodu te je drastično oslabilo argumente ljudi koji su zagovarali suradnju s Amerikom u novom svjetskom poretku. Unatoč nezadovoljstvu Japana zbog diskriminirajućeg ponašanja koje je pokazivala Amerika, ni on nije bio puno bolji što se može vidjeti po ponašanju Japana prema Kini i Koreji. Unutar same države nije bilo puno bolje u tom pogledu. Primjer toga se dogodio 1923. godine nakon velikog potresa u Tokiju. Nakon potresa su se proširili glasine da su korejski stanovnici stvarali požare, krali te provodili razne oblike vandalizma. Procjenjuje se da je u danima nakon potresa oko šest tisuća korejskih stanovnika ubijeno od strane japanskih „osvetnika“ (Henshall 2012, 110 - 112).

Kako su godine prolazilo, nezadovoljstvo u Japanu je sve više raslo te su mišljenja o daljnjem širenju Japana na azijsko kopno postajala sve češća. Japan je i dalje bio nesiguran oko namjera Sovjetskog Saveza u Aziji te je 1936. godine ušao u Antikominternski pakt s Njemačkom, a kasnije se pridružila i Italija. To je bio dogovor po kojemu bi uključene države surađivale i pomagale si razmjenom informacija, a zajednički protivnik im je bio Sovjetski Savez. Iduće godine je Japan napao Kinu te je tako započeo Drugi kinesko-japanski rat, a moglo bi se reći da je to bio početak Drugog svjetskog rata u globalnom kontekstu.

2.2 Imperijalistička politika Japana

Ovaj dio rada će ukratko pojasniti ideologiju koja je vladala u Japanu tijekom Drugog svjetskog rata te koja je pokretala u to vrijeme vladajuću imperijalističku politiku. Najvažnija figura u Japanu tijekom tog razdoblja je bio japanski car te se smatralo da je on, te samim time njegova krvna linija, japanske božice sunca Amaterasu. U japanskim školama se učilo da je odnos između Cara i njegovih podanika jednak odnosu između oca i djeteta, jedan prirodan odnos koji nije uvjetovan umjetnim ugovorom između vladara i njegovih građana. Takva ideologija se počela strože učiti u školama od 1890. godine kada je napisan dokument Carski reskript o obrazovanju. Takva učenja su se drastično povećala tijekom 1930-ih godina. Krajnji rezultat je bio dokument koji se zvao Glavni principi nacije, kojega je objavilo Ministarstvo obrazovanja 1937. godine. Taj dokument su trebali koristiti učitelji i drugi predstavnici autoriteta. U njemu se naglašavalo božansko podrijetlo Cara i važnost potpune poslušnosti njegovoj volji. Do te mjere da je služba Caru i naciji postala više od same dužnosti, ona postaje smisao života.

Takav način razmišljanja je omogućavao japanskim pilotima-samoubojicama da bez oklijevanja žrtvuju svoj život u ime Cara. Također se kritizirao individualizam koji je vladao u zapadnim nacijama zato što se smatralo da nema dubokog temelja između vladara i građana koji bi ih ujedinio. Do kraja 1930-ih godina svi Japanci mlađi od 50 godina su bili educirani u takvom kontroliranom okruženju, gdje se učio pogled na svijet u kojemu je Car centralna figura. Osim toga, jedan od danih razloga za imperijalističko širenje Japana je bila ideja o oslobođenju Azije od utjecaja zapadnih sila, a to oslobođenje bi vodio Japan.

Takvo mišljenje nije usvojio samo puk, nego i mnogi ljudi visokog statusa te intelektualci. Također se naglašavala povezanost Japana s prirodom te se učilo da Japanci imaju čišće i prirodnije postojanje od zapadnih nacija kojima individualističke ideje to ne dopuštaju. Ta veza je poslužila kao još jedno opravdanje širenja Japana u unutrašnjost Azije, jedan od ciljeva Japana bi bio obnoviti sklad između ljudi i prirode. Nisu svi tražili tako filozofske razloge za širenje Japana, mnogi su kao razlog dali potrebu za „životnim prostorom“. S obzirom na zakone o imigraciji u Sjedinjenim Američkim Državama i trgovačke carine, teritorijalna ekspanzija je bilo jedino rješenje za taj problem (Henshall 2012, 116 - 119).

3. MASAKR U NANKINGU

Prvi ratni zločin o kojemu će se raspravljati je masakr u Nankingu, tadašnjem glavnom gradu Kine. Informacije u masakru koje će se predstaviti su dane tijekom Tokijskog procesa, suđenja japanskim ratnim zločincima pred Međunarodnim vojnim sudom za Daleki istok. To je suđenje tema o kojoj će se govoriti u narednim poglavljima zato što je ono predmet određenih kontroverzi i rasprava. Segment Japanske carske vojske poznat kao Srednjokineska ekspedicijska vojska se približavala Nankingu u ranom prosincu 1937. godine te je više od polovice stanovništva grada pobjeglo. Glavnina kineske vojske se povukla, a oko pedeset tisuća vojnika je ostalo za obranu grada. Dvanaestog prosinca japanska vojska je ušla u okolicu grada kroz južna vrata, a većina kineskih vojnika je pobjeglo kroz sjeverna i zapadna. Japanci su ušli u Nanking iduće jutro te su preostali kineski vojnici skinuli svoje uniforme, napustili oružja te potražili utočište u Međunarodnoj sigurnoj zoni, dijelu grada koji je trebao biti siguran od Japanske carske vojske. Unatoč predaji kineskih vojnika, Nanking je postao mjesto nekih od najokrutnijih ratnih zločina Drugog svjetskog rata.

Prema svjedočanstvima očevidaca, japanski vojnici su nemilosrdno palili, pljačkali, ubijali i silovali. Tijekom dana i noći male grupe japanskih vojnika su hodale po gradu te su nerijetko bili pod utjecajem alkohola. Vojnici su ubijali civile bez obzira na njihovu spol i dob, i to bez ikakvih provokacija. U tolikoj mjeri da su ulice bile zatrpane tijelima njihovih žrtvi. Tijekom prva tri dana okupacije procjenjuje se da je ubijeno najmanje dvanaest tisuća ljudi, uključujući žene i djecu. Jedan od naziva za ovaj masakr je i „silovanje Nankinga“ zbog brojnih slučajeva silovanja koja su se odvijala na dnevnoj bazi u

Nankingu. Procjenjuje se da je tijekom prvog mjeseca japanske okupacije počinjeno oko dvadeset tisuća silovanja. U narednim tjednima okupacije pljačkanje i palež su postajali sve češći te se procjenjuje da je jedna trećina grada izgorjela. Japanski vojni zapovjednici su otvoreno dopuštali svojim vojnicima da ubijaju muške stanovnike pod pretpostavkom da se kineski vojnici miješaju s civilima. Zbog toga je tisuće muških civila bilo sakupljeno te pogubljeno, paljbom iz mitraljeza ili bajonetima, izvan gradskih zidina. Tijekom Tokijskog procesa je ustanovljeno da su se ubojstva, silovanja i paleži nastavljali odvijati na velikoj razini najmanje šest tjedana nakon što je Nanking zauzet. Pogubljenja kineskih vojnika su započela i prije nego što je japanska vojska došla do Nankinga. Više od trideset tisuća kineskih vojnika je odbacilo oružje i predalo se pred nadolazećom japanskom vojskom, no unutar sedamdeset i dva sata su bili ubijeni pucnjavom iz strojica ispred rijeke Jangce. Procjene kažu da je unutar prvih šest tjedana japanske okupacije Nankinga ubijeno više od dvjesto tisuća kineskih civila i vojnika. Pogrebna društva te ostale organizacije koje posjeduju pouzdane zapise kažu da je u tom razdoblju pokopane više od sto pedeset tisuća tijela, a skoro svako tijelo je imalo ruke zavezane iza leđa. No još mnogo tijela je uništila vatra ili su bila bačena u rijeku Jangce (Russell 2008, 50 - 52).

Tijekom poslijeratnog razdoblja svijest o događajima u Nankingu među populacijom Japana je bila pod velikim utjecajem vanjskih sila, poglavito Sjedinjenih Američkih država. Na početku razdoblja Amerika je zahtijevala osudu japanskih ratnih vođa tijekom Drugog svjetskog rata, no zbog straha od komunizma i socijalizma se u kasnijim godinama udružila s konzervativnim snagama. Kada je započela poslijeratna okupacija Japana od strane Amerike masakr u Nankingu je postao tema široke diskusije u Japanu. Nanking i ostali ratni zločini počinjeni od strane Japanske carske vojske su se širili među populacijom Japana putem medija kao što su novine, radio programi te razni udžbenici. Nakon što je Car Hirohito dao izjavi u predaji Japan, unutar dva tjedna američke vojne postrojbe su ušle u Japan te je u zemlji vladala ograničena sloboda medija. U rujnu 1945. godine saveznički Odjel za civilnu cenzuru je izdao kodeks za tisak, a njegov cilj je bio obrazovati japanske medije o odgovornostima i značenja slobodnog tiska. Postojalo je deset smjernica kojih se japanski tisak morao držati, a one su uključivale zabranu „lažnog i štetnog kritiziranja“ Savezničkih sila, njihovih ratnih politika te američke

okupacijske politike. Isti dan na koji je objavljen kodeks, novine *Asahi shinbun* (朝日新聞) su osudile uporabu atomske bombe na civilno stanovništvo te druge zločine koje su počinili američki vojnici nakon dolaska u Japan, no objavljivanje se moralo obustaviti narednih četrdeset i osam sati. Odjel za civilnu cenzuru je dao razlog za tu odluku, rekavši da bi taj članak mogao uznemiriti javnost te se može smatrati lažnom i štetnog kritikom Savezničkih sila.

Unatoč takvoj cenzuri, bilo je dopušteno kritizirati Japan, njegove postupke u ratu te vojne zapovjednike. Američki reformatori su uputili medije da informiraju javnost o zlu ratnog militarizma, dok su istovremeno potiskivali kritike o američkoj okupaciji Japana. Osim cenzure tiska, američki autoriteti su htjeli informirati japanski narod o američkoj verziji Rata na Pacifiku. Četiri godine nakon napada na Pearl Harbor, osmog prosinca 1945. godine, u nacionalnim novinama je izdana prva verzija *Povijesti o ratu na Pacifiku*. Prema tom radu, Car Hirohito i običan narod Japana nisu snosili krivicu za rat. Nadalje, rad kaže da krivicu snose vojni zapovjednici koji su krivo koristili vlastiti utjecaj, uskraćivali ljudske slobode, odobravali nehuman tretman civila i vojnih zarobljenika te ostale zločine koji su se odvijali tijekom rata. Iako rad nije kritizirao ratnu politiku i radnje Savezničkih sila, dao je kritički pogled na japansku ratnu politiku i grozote koje su počinjene zbog nje, pogled koji japanski narod nije mogao pročitati u publikacijama tijekom rata. Masakr u Nankingu je također bio opisan. Međunarodni vojni sud za Daleki istok je značajno pomogao u objavljivanju priča iz Nankinga. Tisak je tridesetog srpnja 1946. godine objavio svjedočenje Minera Batesa, profesora povijesti na Sveučilištu u Nankingu. On je procijenio da je unutar grada ubijeno dvanaest tisuća civila te da se oko dvadeset tisuća silovanja odvijalo unutar mjesec dana od okupacije grada. Idućeg dana uredništvo dnevnih novina *Yomiuri Shinbun* (読売新聞) je dalo izjavu u kojoj su osudili zločine Japanske carske vojske u Nankingu i tijekom rata uopće, prozvavši ga ratom potaknutim agresijom.

No bilo je i ljudi koji su posjedovali dozu sumnje o svjedočanstvima danim tijekom Tokijskog procesa o događajima u Nankingu. Radhabinod Pal, pravnik iz Indije koji je sudjelovao na Tokijskom procesu, nije sumnjao da je ponašanje japanskih vojnika bilo brutalno te da su se grozote odvijale šest tjedana, no nije u potpunosti mogao prihvatiti

verziju masakra koje je iznijelo tužiteljstvo. On je smatrao da su neka svjedočanstva preuveličana, a u nekim slučajevima i iskrivljena. Jedno svjedočanstvo koje mu se činilo sumnjivo je dao Chen Fubao, stanovnik Nankinga koji je tada imao osamnaest godina. Prema njegovom svjedočanstvu japanski vojnici su njega i trideset i osmero drugih muškaraca odveli iz izbjegličkog dijela grada te strojnicama ubili trideset i sedam muškaraca zato što su pretragom zaključili da su ti muškarci vojnici. Par dana nakon toga japanski vojnici su Chena i mnogo zdravih mladića okupili u gomilu te se hrvali s njima. One koje vojnici nisu mogli pobijediti u hrvanju su ubili. Kasnije istoga dana japanski vojnici su ga odveli do Ulice Tai Ping te zapalili dvije zgrade. Pal je sumnjao u potpuno istinitost toga svjedočanstva zato što mu je bilo nevjerovatno da su japanski vojnici pokazali takav interes prema Chenu te da su više puta pred njim počinili razne zločine, a nakon toga su ga pustili na životu. Također mu je bilo sumnjivo da se Chen sjećao točnih datuma događaja, broja žrtava te imena japanskih vojnika koji su zapalili zgrade. On nije tvrdio da su svjedoci lagali pred sudom, nego je predložio da žrtve ozljeda otvoreno prihvaćaju glasine i nagađanja te da je to normalna emocionalna reakcija. Po njemu bi takve emocije mogle natjerati preživjele da preuveličavaju svoja iskustva. Ukratko, nije smatrao da je Japan nevin te nije proučavao jesu li akcije i politike Japana u Kini i drugdje bile zakonski ili moralno opravdane. On je samo naglasio da smatra kako su dokazi nedovoljni da se osudi svih dvadeset i osam optuženika po bilo kojoj od točaka optužnice.

Obrana je zatražila da se izdvojena mišljenja pročitaju ispred suda, no taj zahtjev je odbijen. Unatoč tome, novine *Asahi shinbun* su objavile četiri mišljenja koja su bila u manjini, uključujući ono od Radhabinoda Pala. Na Tokijskom procesu sedam od dvadeset i osam ljudi optuženih za masakr u Nankingu je dobilo smrtnu kaznu. Sud je presudio da su japanski vojnici ubili dvjesto tisuća civila i ratnih zarobljenika unutar šest tjedana od početka okupacije te da se dogodilo oko dvadeset tisuća slučajeva silovanja u prvom mjesecu okupacije. Ta je presuda postavila klasično razumijevanje tih događaja u japanskoj poslijeratnoj historiografiji, a Vrhovni zapovjednik savezničkih snaga (u to vrijeme Douglas MacArthur) je zabranio kritike te presude za vrijeme američke okupacije Japana (Yoshida 2006, 45 - 52).

Kada je završila američka okupacija Japana, Sjedinjene Američke Države su drastično promijenile mišljenje o tome koje je vodstvo najbolje za Japan te se moć vratila staroj političkoj eliti koja je smatrala da se ne treba daljnje ispričavati za svoje ponašanje tijekom rata. Potaknuto duhom Hladnog rata, Vrhovno zapovjedništvo za savezničke snage je provelo svoje vrstu čistke. Iako je nakon rata s vlasti maknulo više od dvjesto tisuća ekonomskih, političkih i socijalnih ratnih vođa, sada je mnoge od njih vratilo nazad na vlast, a među njima su bili osumnjičeni ratni zločinci. Istovremeno, Vrhovno zapovjedništvo je izgnalo više od deset tisuća članova Komunističke stranke te njihove simpatizere, tako ih maknuvši s njihovih pozicija u vladi i privatnom sektoru. U studenom 1954. godine Hatoyama Ichirō je osnovao japansku Demokratsku stranku, a jedan od njezinih članova je bio Nobusuke Kishi koji je prve tri godine nakon rata čekao svoje suđenje za navodno počinjene ratne zločine kategorije A. Demokratska stranka je 1955. godine objavila izvješće naziva *Problem žalosnih udžbenika (Ureubeki Kyōkasho no Mondai 憂うべき教科書の問題)*. Izvješće je upozorilo čitatelje da je edukacijski sustav u opasnosti zbog „crvenih udžbenika“ koje su poglavito pisali članovi Japanskog sindikata učitelja te koji sadrže ljevičarske pristranosti. Prema izvještaju takvi udžbenici su promovirali radikalnu mobilizaciju te destruktivne radničke pokrete, osuđivanje Japana, romantiziranje Sovjetskog Saveza i komunističke Kine te širenje marksizma (Yoshida 2006, 53).

Od sredine 1950-ih godina u udžbenicima je smanjena rasprava o agresiji Japana u Aziji, ponajviše zbog povratka konzervativnih vlasti koje su imale drastičan politički utjecaj te zbog napretka Hladnog rata. Opisi masakra u Nankingu, koji su prije bili detaljno predstavljeni, su u tom razdoblju gotovo potpuno nestali iz udžbenika povijesti. Konzervativne ličnosti koje su preživjele poslijeratnu čistku su htjele ponovno educirati neprijateljsku javnost koja je podupirala sustav obrazovanja koji je uveden nakon rata te se protivila socijalnim vrijednostima koje su prevladavale tijekom rata. Tijekom tog razdoblja nitko od novinara, aktivista ili učenjaka nije napravio detaljno proučavanje masakra. Unatoč tome, progresivni intelektualci su se pitali tko je istinski kriv za rat te su smatrali da Car i javnost trebaju preuzeti svoj dio krivice. Jedan od njih je bio Hiroshi Masaki, odvjetnik koji posjedovao privatni časopis *Izbliza (Chikaki yori 近きより)*. On je

smatrao da narod mora shvatiti institucionalizirane uzroke rata i preuzeti odgovornost za mijenjanje sistema. Slično mišljenje je imao Hani Goro, poznati marksistički povjesničar koji se 1949. godine zalagao za svrgnuće carskog sustava i osnivanje republike. Smatrao se da su sve grozote koje je Japan počinio u ratu provedene u ime Cara te da velike tvrtke, birokrati, vojska ili kriminalne organizacije mogu iskoristiti carski sustav za postizanje vlastitih ciljeva. Mnogi odgojitelji su se smatrali odgovornima zato što su prakticirali edukaciju koja je glorificirala rat i pridonijela japanskoj ratnoj mobilizaciji. Takvi progresivni individualci su uspjeli organizirati velike mirovne pokrete apelirajući na proturatne emocije među javnosti (Yoshida 2006, 53 - 55).

Unatoč tome, proturatni aktivisti nisu dobili potporu široke publike. Iako masakr u Nankingu nije dobio mnoge pozornosti, nekoliko proturatnih aktivista je konstantno tjeralo javnost da se prisjeti grozota koje je Japan počinio tijekom rata. Nakon osnutka Narodne Republike Kine 1949. godine, Kinezi, Tajvanci i Japanci koji su slavili osnutak nove vlade su stvorili Udrugu za japansko-kinesko prijateljstvo. Udruga je osnovana 1950. godine te je uključivala oko sto osamdeset predstavnika raznih političkih i etničkih grupa. Cilj projekata koje je udruga organizirala je bio inspirirati odražavanja na ratne grozote koje je Japan počinio u Kini. U kasnim 1950-im godinama Udruga je sponzorirala komemoraciju za obilježavanje smrti kineskih i korejskih robovskih radnika u Hanaoki. U veljači 1953. godine Udruga je uz pomoć budističkih, radničkih i humanističkih organizacija osnovala Odbor za oplakivanje mrtvih kineskih zatvorenika. Odbor je otkopavao ostatke radnika te je istraživao više od sto trideset lokacija na kojima se provodio prisilan rad. Također je bio sponzor pogrebnim obredima za radnike te je poslao ostatke otprilike tri tisuće žrtava nazad u Kinu, a smatrao je da je vlada legalno odgovorna za ubojstvo robovskih radnika.

Otprilike tisuću ratnih kriminalaca je 1956. godine pušteno iz zatvora u Kini te se vratilo u Japan. Neki od njih su napisali njihova iskustva tijekom rata dok su bili u pritvoru te je to rezultiralo izdavanjem knjige *Sve tri (Sankō)* 1957. godine. Naslov knjige se odnosio na kinesku riječ koja znači ubij sve, zapali sve i opljačkaj sve. No zbog pritisaka desničarskih ekstremista objavljivač knjige je suspendirao njezinu prodaju tijekom tri mjeseca. Unatoč tome autori nisu htjeli odustati te su osnovali Grupu povratnika iz Kine i

objavili drugu knjige s različitim objavlivačem koja je bila duža i detaljnija. Njen naslov je bio *Invazija: Priznanja japanskih ratnih zločina u Kini (Shinryaku: Chūgoku ni Okeru Nihon Senpan no Kokuhaku 侵略: 中国における日本戦犯の告白)*. Knjiga je bila puna slika koje su prikazivale kosture, mrtve dojenčadi, ljude koji se živi zakopavaju itd. Također je bila puna priznanja japanskih vojnika za razne ratne zločine koje su počinili u Kini. Unatoč njihovom sramu i nedostatku pismenih vještina, osjećali su odgovornost da napišu svoja iskrena priznanja te tako osvijeste javnost o stvarnosti ratovanja kako bi se mogli iskupiti za djela koje su počinili (Yoshida 2006, 56 - 57).

Može se reći da su 1960-te godine bile početak historiografije masakra u Nankingu. Ratni veterani iz Jedinice Kumamoto su 1965. godine objavili njihovu vojnu povijest koja je uključivala kratku diskusiju o masakru. Urednik je smatrao da se japanski narod mora osvrnuti na masakr te preuzeti odgovornost za ubojstvo nedužnih civila, no iznenadio se tvrdnji da je Šesta divizija iz Kumamota odgovorna za ubojstvo 230.000 ljudi. Tu je statistiku predstavio Kineski vojni sud te izrekao smrtni kaznu vođi divizije, a to je bio Tani Hisao. Urednik je definirao incident u Nankingu na one zločine koji su se dogodili između dvanaestog i sedamnaestog prosinca 1947. godine. Priznao je dio incidenta koji su rezultirali smrću kineskih civila, no nije pronašao veterane koji su svjedočili ogromnoj količini incidenata o kojima je govorila Kina. Uz to, tvrdio je da je divizija iz Kumamota ušla u grad četrnaestog prosinca kako bi se pridružila operaciji čišćenja te je održavala vojnu disciplinu. Zaključio je rekavši da je suđenje bilo politički motivirano te da je sud smaknuo Tania zato što nije bilo politički svrsishodno progoniti članove carske obitelji. Naime, princ Asaka je bio zapovjednik vojske u središnjoj Kini. Prva detaljna proučavanja masakra od strane povjesničara su se također odvila tijekom 1960-ih godina.

Hora Tomio, povjesničar na Sveučilištu Waseda, je 1967. godine objavio rad *Zagonetke moderne ratne povijesti (Kindai Senshi no Nazo 近代戦死の謎)*. U njemu je proučio masakr u Nankingu, incident kod mosta Marka Pola, incident Nomonhan i Korejski rat. U dijelu o masakru u Nankingu je proučavao dokumente koje je priložila obrana i tužiteljstvo na Tokijskom procesu, mišljenje Radhabinod Pala, novinska i periodična izvješća u vrijeme masakra i izvješća koja su napisala Lewis Smythe i Harold

Timperley. Nakon što je pisao o zlodjelima koja su počinjena na ratnim zarobljenicima, gerilcima u civilu i civilima, autor je procijenio da je oko sto tisuća vojnika ubijeno u borbi, a da je oko sto tisuća civila ubijeno tijekom i nakon borbe. Po njegovoj analizi masakr je uzrokovao mnogo više smrtnih slučajeva nego što su procijenili američki i europski svjedoci (Yoshida 2006, 59 - 60).

Dvije velike prekretnice u literaturi vezanoj za masakr u Nankingu su bile izvješća u novinama *Asahi shinbun* 1971. godine, čiji je autor bio Honda Katsuichi, i kontroverze oko udžbenika 1982. godine. U debati tijekom 1970-ih godina su dominirali socijalni kritičari, novinari i povjesničari te se ona gotovo sasvim fokusirala na „natjecanje u ubijanju“ koje je prijavljeno 1937. godine. Nova mišljenja su izašla u javnost nakon kontroverze o udžbenicima 1982. godine te su ratni veterani, političari, profesori, odvjetnici i službenici izrazili svoju perspektivu o masakru. Istovremeno su se sve jače i u većim brojevima pojavljivala mišljenja koja su porekla masakr i događaje u Nankingu. Rasprava o masakru je u tom razdoblju postala javno vidljiva putem masovnih medija te su njezini članovi bili upoznati sa svojim istomišljenicima i onima suprotnog mišljenja. Zbog toga su se oni otvoreno sukobljavali, pokušavajući opovrgnuti suprotno mišljenje (Yoshida 2006, 81).

Prvo izvješće koje je Honda objavio se zvalo *Putovanja u Kini (Chūgoku no tabi 中国の旅)* te je objavljeno u kolovozu 1971. godine. On je dva mjeseca putovao po Kini i napravio intervju s više od sto Kineza koji su preživjeli rat. Tako je zabilježio japanska zlodjela u Kini te je svoje izvještaje dopunio slikama. Prvi dio izvješća je išao u detalje o incidentu u Pingdingshanu koji se dogodio 1932. godine te u kojemu su japanske vojne jedinice uništile selo i ubile do tri tisuće stanovnika kao odgovor na otpor kineskih gerilskih snaga. Drugi dio je opisao masovnu grobnicu *manninkō*, u kojoj je zakopano tisuće kineskih prisilnih radnika. U trećem dijelu Honda je predstavio priče iz masakra u Nankingu, a u četvrtom dijelu je proučio *Operaciju sve tri* (zapali sve, ubij sve, opljačkaj sve) koju su Japanci provodili u Kini od 1940-ih. U usporedbi s prijašnjim izvještajima o Nankingu, Hondini izvještaji su dosegli puno veći broj ljudi zato što je večernje izdanje novina bilo dostavljeno do otprilike četiri milijuna pretplatnika. Reakcije čitatelja su bile

pretežito pozitivne te je Honda primio više odobravajućih pisama od veterana i ožalošćenih obitelji nego što je očekivao. Unatoč tome, bilo je i onih koji nisu odobravali Hondin rad te su postojale dvije glavne kritike. Prva je govorila da nema smisla otvarati rane prošlosti, a druga da japansko iskustvo nije bilo jedinstvena zato što je rat po prirodi brutalan. Honda je odgovorio te ukazao da su japanski mediji objavili malo detaljnih pregleda japanskih zlodjela tijekom rata te da japanska javnost mora naučiti što je Japan napravio Kini i njezinom stanovništvu za to vrijeme (Yoshida 2006, 82 - 83).

Jedan od Hondinih kritičara je bio Suzuki Akira te je napisao djelo *Iluzija „Masakra u Nankingu“* („*Nankin Daigyakusatsu*“ no *Maboroshi* 南京大虐殺の). Suzuki je tvrdio da su grozote koje je japanska vojska počinila u Nankingu bile preuveličane ili iskrivljene među stanovnicima grada u 34 godine od masakra. Nije govorio da japanska vojska nije počinila navedene zločine, no sumnjao je da je ubijeno 430.000 Kineza. Taj je broj predstavio Honda u fusnoti. Originalno ga je odredila kineska vlada na kraju rata. Suzuki je nastavio pisati izvješća kojima se suprotstavljao Hondi. Jedno od njih je bilo naslovljeno *Zašto je natporučnik Mukai bio pogubljen?* (*Mukai Shōi wa Naze Korosaretaka* 向井少尉はなぜ殺された). To je djelo napisano iz perspektive potporučnika te je bazirano na intervjuima s njegovom ženom, kćeri, suborcima i novinarom koji je pisao članke o natjecanju u ubijanju koje se događalo između japanskih vojnika tijekom 1930-ih. Dok su se neki suprotstavljali Hondi, drugi su ga entuzijastično podržavali. Objavljiivač novina *Asahi shinbun* je Hondine članke objavio u obliku knjige u ožujku 1972. godine. Hondin rad je izazvao lančanu reakciju te se javnost postepeno upoznavala s masakrom u Nankingu (Yoshida 2006, 86 - 87).

Tijekom 1970-ih godina mnogi su počeli dijeliti mišljenje s Hondom te su shvatili da je Japan uzrokovao veliku štetu i patnju drugim državama i narodima Azije. Maruki Toshi i Maruki Iri su bili poznati slikari koji se bavili zidnim slikarstvom te su prikazali užase atomskog oružja. Oni su 1971. napravili sliku nazvanu *Vrane* koja je prikazivala korejske stanovnike u Hiroshimi koji su zbog svoje nacionalnosti dobili inferiorniji medicinski tretman. Također su 1975. dovršili sliku nazvanu *Silovanje Nankinga* (*Nankin Daigyakusatsu no Zu* 南京大虐殺の図). Njihove sliku su imale važnu ulogu u

osvještavanju gledaoca o okrutnostima rata i važnosti mira. U tom razdoblju učitelji su počeli predstavljati japansku vojnu povijest s naglaskom na razaranja u Aziji. Yoneda Shinji, srednjoškolski profesor koji je bio član Asocijacije za učitelje povijesti, je 1973. dao učenicima da pročitaju Hondina *Putovanja u Kinu* te da nakon toga napišu rad o pročitanome. Nadao se da će to učenicima pružiti detaljniji uvid u Japansku ulogu tijekom rata. Njegovi učenici su također morali napraviti intervju s osobom koja je preživjela Drugi japansko-kineski rat. Udžbenici povijesti i dalje nisu išli u detalje o ratnim zločinima Japana, no opisi masakra u Nankingu su se pojavili u najmanje četiri udžbenika za niže srednje škole i četiri udžbenika za više srednje škole, iako se o tome obično pisalo u fusnotama umjesto u glavnom tekstu (Yoshida 2006, 88 - 89).

Tijekom skandala o udžbenicima povijesti 1982. godine, o kojemu će se detaljnije govoriti u kasnijem poglavlju, Kina je kritizirala opis masakra u udžbenicima te je ta tema ponovno postala predmet rasprave. Među onima koji su kritizirali broj žrtava u masakru bio je Watanabe Shōichi koji je smatrao da učenjaci iz susjednih zemalja moraju objektivno proučiti dva djela, *Iluzija „Masakra u Nankingu“* od Suzukia Akire i *U tijeku rata* (*Sensō no nagare no nakani* 戦争の流れの中に) od Maede Yūjia. Watanabe je vjerovao da obje knjige uvjerljivo pokazuju da se ubijanje 300,000 civila nakon okupacije Nankinga nije moglo dogoditi. Što se Maede tiče, on je bio ratni dopisnik koji je pratio šesnaestu diviziju u Kini. Njegova knjiga je objavljena 1982. te on u njoj kaže da se većina smrti dogodila tijekom bitke te da je broj mrtvih mogao doseći 300,000 jedino ako je cijela populacija Kine ubijena, uključujući vojnike i civile. Rekao je da je japanska vojska počinila određen broj zločina u Nankingu, no naglasio je da je njihov razmjer i stupanj bio manji od onih počinjenih u Auschwitzu.

Unatoč takvim kritikama, mogle su se vidjeti promjene u opisu ratne povijesti Japana nakon kontroverza o udžbenicima. Pisci udžbenika su sada slobodno mogli koristiti termin „invazija“. U srednjoškolskim udžbenicima koje je odobrilo ministarstvo 1983. se počeo pojavljivati veći prosječni broj žrtava masakra. No takve promjene su uznemirile ratne veterane kao što su Tanaka Masaki i Unemoto Masami. Oni i još pet drugih veterana su 1984. podnijeli tužbu protiv Ministarstva edukacije, tvrdeći da su događaji u Nankingu pogrešno prikazani, bazirajući se na glasinama i drugim nepouzdanim izvorima. Tanaka

je zahtijevao sedam milijuna jena kompenzacije te micanje udžbenika koji govore o masakru u Nankingu. Kako bi svoj argument stavio u još veći javni prostor, 1984. je objavljeno djelo *Iluzija „Masakra u Nankingu“*. U pogovoru je rečeno da je masakr u Nankingu izmišljen na Tokijskom procesu kako bi se stvorio duplikat nacističkim zločinima u Auschwitzu. Istomišljenici Suzukia Akire su pohvalili taj rad, a otprilike sto novinara i ratnih veterana su podupirali njegovu tvrdnju da se masakr nije dogodio te su mu posudili fotografije te druge povijesne materijale. U ožujku 1984. oko dvadeset ljudi, uključujući povjesničare, novinare, učitelje, radnike i ostale, su osnovali Odbor za istraživanje incidenta u Nankingu. Oni su bili ogorčeni zbog tvrdnji da je masakr bio iluzija te su se sastajali svakih par mjeseci kako bi diskutirali o pitanjima vezanima za masakr, a njihov rad se i dalje nastavlja. Jedan od članova Odbora je bio povjesničar Tomio Hora koji je 1986. objavio knjigu *Dokaz masakra u Nankingu (Nankin daigyakusatsu no shōmei 南京大虐殺の証明)* kako bi opovrgnuo tvrdnje Tanake Masakia i njegovih saveznika. Na početku nije htio odgovarati na njihove tvrdnje zato što je smatrao da su bez osnove i slabo istražene, no kasnije je smatrao da je odgovor potreban zato što su počeli svoje negiranje masakra objavljivati u popularnim mjesečnim časopisima. Zbog toga se dogodila eksplozija literature masakru tijekom 1980-ih godina. Taj procvat literature je odražavao pojačanu svijest o japanskim ratnim zločinima i jačanje „zlostavljачke svijenosti“ u Japanu. Uz to je broj ljudi koji su nijekali ili opravdavali japansku ratnu ekspanziju sve više rastao (Yoshida 2006, 94 - 100).

Tijekom 1990-ih spor o Nankingu je postao još intenzivniji, kao i javna rasprava o japanskoj ratnoj odgovornosti, a nacionalistički diskurs je sve više dolazio u javnost. Nanking predstavlja puno veći sukob, onaj između dvije percepcije Japana. Japan kao nacija koja priznaje vlastitu prošlost i ispričava se za svoja ratna zlodjela, a na drugoj strani je Japan koji se odupire stranom pritisku i uči svoju mladež o dobrohotnim i hrabrim mučenicima koji su se borili u ratu za spas Azije od agresije zapadnih sila. Obje percepcije su izraz nacionalnog ponosa, no vrlo različito definiraju termina poput ponosa, srama i časti. U rujnu 1988. zdravstveno stanje cara Hirohita počelo se pogoršavati, a istovremeno se u medijima počela pojavljivati rasprava o carevoj ratnoj odgovornosti. Diljem nacije su se počela održavati javna predavanja i sastanci o ratu u Aziji i na Pacifiku

te o carevoj odgovornosti za njih. Primjerice, *Grupa za ustavne studije (Kenpō o Manabu Kai 憲法を学ぶ会)* je održala javni simpozij u Kanegawi o carskom sustavu, a grupa koja se sastojala od 30 građanskih organizacija se sastala kako bi osudila masovne medije za pokušaje veličanja Hirohita. Osim javne sfere, careva odgovornost za rat je postala tema u političkim krugovima. To su pitanje često podizali članovi Komunističke stranke (Yoshida 2006, 129 - 130).

Od 1955. svaki premijer Japana je bio član Liberalno demokratske stranke, no to se promijenilo 1993. kada je Hosokawa Morihiro postao premijer. On je smatrao da je ratna prošlost Japana bila moralno pogrešna te je širenje Japana na kopno Azije nazvao agresivnim ratom. Njegova izjava je bila značajna zato što niti jedan premijer iz Liberalno demokratske stranke nije priznao rat protiv Kine i drugih zemalja Azije kao čin Japanske agresije. U kolovozu iste godine se održala komemoracija koju je sponzorirala vlada za umrle u ratu, a Hosokawa nije spomenuo samo Japance koji su stradali tijekom rata, nego i pripadnike drugih nacija koji su ubijeni. U saboru se počela održavati debata o tome je li Japan počinio rat agresije ili nije (Yoshida 2006, 132 - 133).

Kako je tematika japanskih ratnih zločina postajala sve prisutnija u javnom prostoru, žrtve zločina su počele tražiti nadoknadu. Između prosinca 1991. i lipnja 1995. japanski odvjetnici su pokrenuli najmanje 27 tužbi protiv vlade i korporacija te su tražili odštetu za ratne zločine i nedolična ponašanja. Tužitelji su uključivali bivše nizozemske i britanske ratne zarobljenike, žene iz Filipina i Koreje koje je japanska vojska natjerala u seksualno ropstvo, robovske radnike koji nisu Japanci itd. Od kolovoza 1995. do rujna 1997. Odvjetništvo u slučaju za dodjeljivanje ratne odštete kineskim ratnim žrtvama je podnijelo tužbe protiv vlade i brojnih privatnih kompanija te je u parnici sudjelovalo više od 200 odvjetnika. Među tužiteljima su bile bivše „utješne žene“, preživjeli iz masakra u Nankingu i Pindingshanu, žrtve bombardiranja i medicinskih pokusa i ljudi koje su ozlijedili napušteni spremnici otrovnih plinova nakon rata. *Društvo za potporu zahtijeva kineskih ratnih žrtava (Chūgokujin sensō higaisha no yōkyū o sasaeru kai 中国人戦争被害者の要求を支える会)* je osnovano 1995. kako bi poduprlo te tužbe. U listopadu 1998. Društvo je imalo tri tisuće individualnih članova i dvjesto grupnih članova, uključujući korporacije,

sindikate i druge nevladine organizacije. U travnju 1993. osnovan je *Centar za istraživanje i dokumentaciju japanske ratne odgovornosti* (*Nihon no Sensō Sekinin Shiryō Sentā* 日本の戦争責任資料センター). Centar je organizirao javna predavanja, sponzorirao istraživačke projekte i objavljivao novinske članke i časopise. Tijekom 1990-ih porastao je broj privatnih i javnih muzeja koji obilježavaju patnju Japanaca i drugih naroda tijekom Drugog svjetskog rata. No izložbe japanskih ratnih zlodjela su ponekad izazvale proteste (Yoshida 2006, 133 - 135).

Zbog opisanog socijalnog i političkog konteksta klima u Japanu je bila pogodna za progresivni pogled na masakr u Nankingu. Tijekom 1980-ih djelovanje Odbora za istraživanje incidenta u Nankingu je bilo primarno reakcijske prirode, no sada su mogli oblikovati smjer debate te istražiti incident iz različitih gledišta. Važno djelo je bilo *Kolekcija povijesnih materijala o masakru u Nankingu* (*Nankin Jiken Shirōyoshū* 南京事件資料集), knjiga izvora o masakru koja je imala dva svezaka. Kasahara Tokushi, stručnjak za kinesku povijest i član Odbora, je u djelu *Sto dana u sigurnoj zoni Nankinga* (*Nankin Nanminku no Hyakunichi* 南京難民区の百日) osvijestio oralnu povijest događaja. Kasahara se savjetovao s kineskim, japanskim i engleskim izvorima te predstavio događaj kroz perspektivu različitih japanskih vojnika, kineskih izbjeglica i američkih misionara. Diskutirao je o razlozima zašto su obični Japanci počinili takve zločine da je došao do tri glavna razloga: generalna dehumanizacija Kineza, moralni očaj koji se pojavljivao kod života na bojištu i vojno korištenje seksa kao oruđa za kontroliranje agresije vojnika. Uspio je stvoriti bogatiju i kompliciraniju sliku masakra spajajući svoje znanje o događaju i oralnu povijest (Yoshida 2006, 137 - 138).

Odbor je također 1999. napisao *Trinaest laži poricatelja masakra u Nankingu* (*Nankin Daigyakusatsu Hiteiron 13 no Uso* 南京大虐殺否定論 13 の嘘-ウン). Djelo je bilo priručnik čiji je cilj bio pobiti trinaest najčešćih tvrdnji koje su promovirali revizionisti masakra. Ciljana publika je bila generalna javnost te se koristio standardan jezik (Yoshida 2006, 150 - 151).

Iz napisanog može se vidjeti da je debata o događajima u Nankingu bila aktivna od kraja Drugog svjetskog rata sve do 21. stoljeća, a i do danas stvara razdor među povjesničarima. Jedan od dokaza da je Nanking i dalje tema razgovora u javnoj sferi je film *Cvjetovi rata* iz 2011. godine.

No postoje primjeri u kojima japanski i kineski povjesničari i drugi učenjaci raspravljaju o tematikama poput masakra u Nankingu kako bi potaknuli suradnju i prijateljstvo između te dvije države, a jedan od njih je Izvješće o zajedničkom istraživanju povijesti Japana i Kine. Ono je rezultat Zajedničkog istraživačkog projekta o povijesti između Japana i Kine. Projekt je odobren i pokrenut u prosincu 2006. godine i njegov je cilj bio proučiti japansku i kinesku povijest iz perspektive obiju zemalja kako bi se kroz rasprave i međusobnih recenzija došlo do konačne verzije koja zadovoljava obje strane rasprave. Svaka strana bi napisala svoju povijesnu interpretaciju pojedinog događaja ili povijesnog razdoblja te bi napisano izvješće prošlo kroz recenziju suprotne strane. Zhang Lianhong je bio zadužen za pisanje izvješća o masakru u Nankingu iz kineske perspektive te je prisustvovao brojnim raspravama na Zajedničkom odboru za istraživanje povijesti Japana i Kine (Lianhong 2012, 376).

On je napisao rad u kojemu daju uvid u izvješća o masakru u Nankingu s kineske i japanske strane. Obje strane su imale kritike na izvješća njihovih kolega, primjerice japanska strana je smatrala kako je broj mrtvih bio prevelik u kineskom izvješću te da u to vrijeme u japanskoj vojsci nije postojao službeni protokol za zbrinjavanje vojnih zarobljenika. Kineska strana nije zadovoljna što japansko izvješće nije spominjalo masakr u Nankingu, nego incident u Nankingu. Osim toga, nije bilo spomena o uništenju kineske imovine u paležima koje je započinjala japanska vojska (Lianhong 2012, 377 - 381).

Autor je zaključio kako je sveukupno ovaj projekt odličan način zbližavanja dviju država te da će pomoći u uspostavljanju danjeg zdravog dijaloga. Smatra da istraživačima treba biti dostupno više povijesnih izvora, da se treba uspostaviti sustav dijaloga između kineskih i japanskih istraživanja te da rezultati ovakvih istraživanja trebaju biti dostupni široj javnosti (Lianhong 2012, 382 - 383).

4. JEDINICA 731

Jedinica 731 je bila tajna jedinica specijalizirana za biološko ratovanje koja je postavljena na sjeveroistoku Kine nakon invazije Japana. Njezino središte se nalazilo na rubnim područjima grada Harbina u državi Mandžukuo. Japanske vojne sile su 1931. napravile invaziju sjeveroistočne Kine, tvrdeći da su kineske vojne snage uništile željeznicu blizu Mukdena u južnoj Mandžuriji. U stvarnosti su to uradili Japanci zato što su htjeli stvoriti povod za invaziju. Marionetska država Mandžukuo je stvorena 1932. nakon što je japanska vlada provela aneksiju sjeveroistočne Kine. Ona je bila japanska kolonija i njom je vladala Kvantunška armija, najjača japanska vojska. Cilj Jedinice 731 je bio testirati, proizvoditi, razvijati i testirati biološka oružja. Kao dio istraživačkog plana su se provodila testiranja na ljudima i životinjama. Osoba koja je utemeljila Jedinicu je bio Ishii Shirō, istaknuti liječnik koji je diplomirao na Sveučilištu u Kyotu te je 1928. putovao u Europu kako bi istraživao stanje razvoja biološkog oružja (Tanaka 2018, 135 - 136).

Ishii je bio odgojen u razdoblju kada su ambicije Japana za širenjem na Azijsko kopno bile najintenzivnije te je posjedovao vrlo jaku želju, potaknutu nacionalizmom, da bude u vojsci. Manje od mjesec dana nakon što je diplomirao je započeo svoj vojni trening za uvjetnog časnika te je u manje od šest mjeseci postao kirurg – prvi poručnik. Nakon posla je često odlazio u crvene četvrti Tokija i posjećivao gejšu mlade od petnaest ili šesnaest godina. Njegov njegovih poslijediplomskih studija je željno stvarao kontakte te se njegova karijera sve više poboljšavala. Oženio se sa kćerkom predsjednika Carskog sveučilišta u Kyotu te je tako dobio značajnu podršku u polju medicinske znanosti. Naposljetku je naišao na izvješće o Ženevskom protokolu i konferencijska izvješća Harade Toyojia i drugih vojnih liječnika te ga je bio impresionirao potencijal kemijskog i biološkog ratovanja u budućim ratnim strategijama. Njegov mentor na sveučilištu mu je predložio da posjeti dvadeset i pet zapadnih država u periodu od dvije godine počevši od travnja 1928. godine. Nakon tog putovanja Ishii je vjerovao da Japan zaostaje te da se trebao posvetiti istraživanju biološkog ratovanja. Četiri mjeseca nakon što se vratio u Japan je postao instruktor na Japanskoj carskoj vojnoj medicinskoj školi. Htio je uspostaviti vojnu agenciju za razvoj biološkog oružja zbog japanskih nacionalnih interesa. Uspio je dobiti potporu Koizumi Chikahikoa, ultranacionalističkog ministra zdravlja. Laboratorij za sprječavanje

epidemija, kojeg je vodio Ishii, je odobren u kolovozu 1932. Ishii je uspio dobiti prostor za rad na Vojnom medicinskom fakultetu, no glavni grad Japana mu nije bio prikladan, s obzirom da je htio provoditi eksperimente i istraživanja na ljudima. Smatrao je da se njegov rad treba provoditi izvan Japana te mu se Mandžurija činila idealnom (Chan 2020, 14 - 17).

Budući da je eksperimentiranje na ljudima protivno međunarodnom zakonu, trebao je pronaći mjesto koje pruža maksimalnu zaštitu te je prvobitno to bilo selo Beiying koje se nalazilo 70 kilometara jugoistočno od grada Harbin u sjevernoj Mandžuriji. Japanska vojska je ušla u grad i evakuirali jedan njegov blok gdje se nalazila struktura u kojoj su kineski trgovci prodavali odjeću i hranu seljacima. Kineski radnici su dovedeni te je za godinu dana sagrađen kompleks Zhong Ma u kojemu je djelovala Jedinica Togo. Kompleks je mogao istovremeno držati do tisuću zatvorenika, imao je sto soba te ga je okruživala električna ograda. Također su zaštitari patrolirali kompleksom svaki dan po 24 sata. Glasine o aktivnostima su se širile unatoč mjerama sigurnosti, no seljani nisu ništa poduzimali zbog straha za vlastitu dobrobit. Počulo se da su zarobljenici kineski komunisti te ostali ljudi koji su predstavljali prijetnju Japanu. Jedan od testova koji se provodio je uključivao uzimanje žrtvine krvi svakih tri do pet dana kako bi se otkrilo dolazi li radi toga do smrti. Prosječni zarobljenik bi preživio mjesec dana. Kvantunška armija je trebala pronaći rješenje za ozeblina te su se zbog toga na zarobljenicima provodila istraživanja u tu svrhu. Zarobljenici bi bili ostavljeni na ekstremno hladnom vremenu s izloženim udovima sve dok ne bi dobili ozeblina. Ponekad su im udovi bili vezani te je po njima bila konstantno prolivana hladna voda. Nakon što su zarobljenici dobili ozeblina, testirali su se razni načini njihovog liječenja. Ishii je također želio testirati učinkovitost kuge u ratovanju te ju je testirao na zarobljenicima. Osim bolesti, testirao se učinak struje na ljudskom tijelu i razni otrovi poput fozgena i kalij-cijanida. Kompleks je bio napušten zato što je jedan zatvorenik uspio ukrasti ključeve od zaštitara te je pobjegao s petnaest drugih zatvorenika. Četvero ih je umrlo zbog hladnoće, gladi ili ozljeda koje su zadobili u zatočeništvu. Kompleks je potvrdio Ishiijeva uvjerenja te je pokazao njegovim nadređenima vrste istraživanja koje je mogao provoditi (Chan 2020, 18 - 25).

Jedinica Togo je podupirala Ishiijeva obećanja o istraživanju biološkog oružja te je zbog toga njen budžet bio povišen. Ona je postala službena vojna jedinica u svibnju 1936. godine. Tada je postala dio Kvantunške armije te je dobila naziv Odjel za prevenciju epidemija i pročišćavanje vode. Sjedište joj se nalazilo u gradskom okrugu Pingfang, jednom od okruga grada Harbin. Godišnji budžet Odjela je bio više od deset milijuna jena, što je u to vrijeme bila ogromna svota. Japanska vojska je evakuirala stanovnike Pingfanga, stotine obitelji je bilo prisiljeno preseliti se i prodati vlastitu zemlju. Razina sigurnosti se povećala ovaj put, za ulaz u Pingfang je bila potrebna propusnica, čak je i zračni prostor iznad okruga bio dostupan samo japanskim vojnim zrakoplovima. Oni koji su prekršili pravila su mogli biti strijeljani. Kompleks Pingfang je bio zazidani grad s više od sedamdeset građevina na više od šest kilometara zemljišta. Veličina kompleksa je privukla međunarodnu pažnju te su znanstvenici na pitanja o njegovoj svrsi odgovorili rekavši da je to pilana. Naime, zarobljenike se dehumaniziralo te se govorilo da su balvani, što je glasilo *maruta* na japanskom. Kineski radnici su sagradili kompleks te su im bila uskraćena gotovo sva ljudska prava, radili bi u dronjcima u svako doba godine te su živjeli u šatorima koji su pružali minimalnu zaštitu od zimskog vremena. Ako bi netko od njih umro, njihovo tijelo bi bilo bačeno u jamu, a njihova odjeća i ostala imovina bi bila predana idućem radniku. Sveukupni naziv Ishiijeve jedinice za razvoj i istraživanje biološkog oružja bio je Jedinica 731 te su postojali drugi istraživački centri koji su bili povezani s njom. U to vrijeme su ljudi unutar Japanske carske vojske govoreći o jedinicama povezanim s Ishiijevim biološkim ratovanjem koristili izraz Ishiijeva mreža. Ishiijev utjecaj je bio toliko snažan da je došao trenutak kada je bilo koji radnik u području medicinskog istraživanja radio za nju. Ako se znanstvenim protivio Jedinici 731, on nije imao budućnosti o tom polju rada. Ishii je redovito davao govore kako bi uvjerio svoje vršnjake kako je rad Jedinice 731 dobar za čovječanstvo te kako bi regrutirao mlade mikrobiologe i druge potencijalne novake. Za to je posjećivao razne vojne medicinske fakultete diljem Japana (Chan 2020, 25 - 35).

Osobe koje su bile optužene za zločine poput protujapanskih sentimenta, špijunaže, konzumiranja opijuma, komunizma, mentalnih poteškoća ili beskućništva su bile poslone Jedinici 731 za eksperimentiranje. Žrtve su uglavnom bili Kinezi, Rusi bez državljanstva,

Židovi iz grada Harbin, zatvorenici iz Sovjetskog Saveza, Mongolci, Koreanci i Europljani optuženi za špijunažu (Chan 2020, 41 - 42).

Ako bi zatvorenik preživio eksperiment čekalo bi se da ozdravi te bi ga se podvrgnulo sljedećem te zbog toga nitko nije preživio boravak u Jedinici 731. Lokalnom stanovništvu je rečeno da je kompleks u Pingfanu pilana pa se većina njih nije zabrinjavala zbog kompleksa ili ih je bilo strah to činiti. Provodili su se isti eksperimenti kao i u kompleksu Zhong Ma, na zahtjev japanske zračne snage u kompleks je dodana tlačna komora u kojoj se testirala izdržljivost ljudskih organa na razne visine. Jedan od najčešćih postupaka koji se provodio na zarobljenicima bile su vivisekcije, kako bi se mogao vidjeti učinak raznih bolesti na unutarnjim organima. Ako su žene rodile u kompleksu eksperimentiralo bi se na njihovim bebama, neke su žene bile trudne kada su dovedene, a druge su ostale trudne tijekom prisilnih seksualnih činova koji su provedeni kako bi se proučavao prijenos spolnih bolesti. Ishijeva mreža je osnovala Mladenački odred čiji su članovi počeli raditi za Jedinicu 731, neki članovi su imali samo petnaest do sedamnaest godina. Većina njih su postali pomoćnici znanstvenicima te su morali odstranjivati organe prilikom vivisekcija. Korištenje ljudi kao pokusnih kunića je bila otvorena tajna među japanskim medicinskim društvom. Procjenjuje se da je oko tri tisuće ljudi prošlo kroz ljudsko testiranje u Jedinici 731 od 1940. do 1945., no to se smatra niskom procjenom zbog kapaciteta zatvora (Chan 2020, 50 - 55).

Osim ljudskih eksperimenata, Jedinica 731 je biološka oružja testirala na terenu najmanje šest puta, a najviše deset, počevši 1939. tijekom bitke kod Nomonhana. Zatim, do ranih 1940-ih, su slijedili napadi na kineske civilne populacije te je zbog korištenja bioloških oružja u napadnutim mjestima dolazilo do velikih izbijanja kolere i kuge, a procjenjuje se da je zbog toga umrlo tisuće ljudi. Ishii i njegovi kolege su nastavili svoja istraživanja do posljednjih dana rata.

U kolovozu 1945. Sovjetski Savez je objavio rat Japanu te je Crvena armija počela prodirati do granice Mandžurije. Ishii je naredio uništenje kompleksa Pingfang i svih ostalih potencijalnih dokaza. Preostali zarobljenici su ubijeni, a njihovi leševi spaljeni. Sovjetski vojnici su uspjeli zarobiti neke članove Jedinice, no većina ih je uspjela pobjeći te su nakon rata živjeli u Japanu te se „pritajili“. Ishii i većina njegovih kolega su uspjeli

izbjeći suđenje te su samo oni ljudi zarobljeni od strane Crvene armije stajali pred sudom za ratne zločine. Nakon Drugog svjetskog rata postignut je dogovor između američkih vlasti odgovornih za poslijeratnu okupaciju Japana, koje je predvodio general Douglas MacArthur, i Japana. Ishii i njegovi suradnici se nisu suočili sa suđenjem u zamjenu za rezultate njihovih istraživanja. Nitko od odgovornih za aktivnosti Jedinice nije bio suđen na Tokijskom procesu te nije bilo spomena Ishiia i njegovih suradnika. General McArthur i američka vlada su zatajili aktivnosti Jedinice 731 od američke javnosti, unatoč protivljenju Sovjetskog Saveza i pokušajima da ta tematika postane poznata u međunarodnom tisku. Narednih trideset godina japanska i američka vlada je uspjela sakriti Jedinicu 731 od oči javnosti. Ta tematika je prodrla u javnost tijekom 1980-ih godina nakon što su odbačeni istraživački dokumenti Jedinice slučajno pronađeni u tokijskoj knjižnici. Novinari u Japanu i Sjedinjenim Američkim Državama su počeli provoditi istrage o Jedinici što je dovelo do zahtjeva da obje vlade deklasificiraju ratne dokumente. Nažalost, nema žrtava koje mogu dati svoja svjedočanstva te su samo počinitelji preživjeli (Pawlowicz, Grunden 2015, 276 - 278).

Tijekom 1990-ih se saznalo da su postojali planovi korištenja biološkog oružja protiv Savezničkih sila tijekom Rata na Pacifiku. Ti se dokumenti otkriveni u studenom 1993. godine. Plan je bio napasti Američke i Filipinske vojne snage na poluotoku Bataan tako da se deset puta na njih baci tisuću kilograma kugom zaraženih buha. No dok su se oružja pripremala, bitka je završila pobjedom Japana pa ona nisu iskorištena (Tanaka 2018, 139)

Od kada je javnost saznala za Jedinicu 731 napisane su mnoge knjige i članci o toj tematici, a napravljeni su i filmovi. U usporedbi s masakrom u Nankingu, Jedinica 731 nije toliko raspravljana tema zato što su njezine aktivnosti otkrivene tek u 1980-im godinama. Unatoč tome, mnoge žrtve koje su preživjele terenska eksperimentiranja Jedinice 731 su javno ispričale svoja iskustva. Uz to, u Harbinu je sagrađen Muzej Jedinice 731 kako ljudi ne bi zaboravili taj dio povijesti. Muzej sadrži preko dvije tisuće artefakata, spise, video zapise bivših članova Jedinice 731 i preko pet tisuća predmeta i knjiga koji se tiču Drugog svjetskog rata. Prema izjavi muzeja noviji artefakti su dobiveni putem arheoloških

iskapanja, novih akademskih uvida te prekomorskih istraživanja provedenih u posljednjih sedam godina (Huiying 2022).

Razni učenjaci su dali prijedloge o tome kako bi se moglo iskupiti za aktivnosti Jedinice 731, a neki od njih su: uspostavljanje japanske nacionalne politike protiv ljudskih eksperimentiranja bez prikladno informiranog i dobrovoljnog pristanka, stvaranje trajnog, fizičkog spomenika koji javno priznaje aktivnosti Jedinice te priznanje i isprika od strane Sjedinjenih Američkih Država o prihvaćanju i uporabi sakupljenih podataka (Hickey, Li, Morrison, Schulz, Thiry, Serensen 2017, 276).

5. „ŽENE ZA UTJEHU“

Prije pojašnjenja termina „žene za utjehu“ ukratko će se prikazati odnos Koreje i Japana od 1905. do 1945. godine zato što je ova tematika najraširenija upravo u Koreji. Koreja je postala japanski protektorat 1905. godine te je time završila diplomatske odnose sa drugim državama, a aneksija Koreje od strane Japana se dogodila 1910. godine. Kolonizacija Koreje je završila 1945., no za njeno vrijeme Japan je prisvojio veliko količinu zemlje od dinastije Joseon ¹ i pojedinačnih građana Koreje te ih dodijelio građanima Japana. Između 1937. i 1945. japanska vlada je koristila Koreju poglavito kao izvor hrane i ostalih ratnih materijala za Mandžuriju. Korejci su bili prisiljeni predati rižu, druge poljoprivredne proizvode i minerale japanskoj vojsci. Više od sto tisuća raseljenih korejskih farmera je bilo prisiljeno preseliti se u Mandžuriju. Japan je tada također provodio asimilacijsku politiku prema kojoj su korejski jezik, imena, religija i sama povijest zamijenjeni s japanskom inačicom. Zbog širenja vojne sile i ratne industrije došlo je do manjka radne snage, te su zbog toga korejski radnici i vojni regruti dovedeni u Japan. Od 1939. korejski radnici su bili kolektivno poslani u Japan i druge zemlje Azije i Pacifika, često nevoljno i putem intervencija lokalnih dužnosnika. Između 1939. i 1945. godine 668.000 korejskih radnika je bilo unovačeno u Japan, a među njima je bilo 200.000 neožaljenih, mladih žena koje su imale između dvanaest i četrdeset godina. Većina tih žena je poslano u Japan između 1944. i 1945. godine u ime „ženskog dragovoljnog

---

¹ Korejska dinastija koja je vladala Korejom od 1392. do 1910. godine

korpusa“ te su radile u raznim vojnim tvornicama. Korejski vojni radnici su bili plaćeni manje od japanskih radnika, a otprilike pola njihove plaće je zadržano kao obvezna štednja koja se isplaćuje pri otpustu. Uz to su bili podložni okrutnom tretmanu od strane njihovih japanskih nadređenih, što je uzrokovalo velikim brojem smrtnih slučajeva zbog pothranjenosti, previše rada, nesreća ili izloženosti bombardiranju (Min 2003, 943).

Tijekom Drugog svjetskog rata Japanska carska vojska je osnovala „postaje za utjehu“ čija je uloga bila sprječavanje silovanja i širenja seksualno prenosivih bolesti. To su u suštini bile javne kuće smještene u blizini bojišta te su se vojnici mogli spolno općiti s „ženama za utjehu“. No većina žena nije dobrovoljno radilo u tim postajama, nego su bile otete iz njihovih rodnih država te prisiljene u seksualno ropstvo. Većina žena je bilo prisilno zadržano i svakodnevno silovano kada si bile djevojčice od jedanaest do dvadeset godina. Smatra se da su prve „postaje za utjehu“ uspostavljene tijekom Prvog japansko-kineskog rata (1894. -1895.) kada je Japanska carska vojska otvorila javne kuće koje su dopuštale vojnicima kupovanje seksualnih usluga. Nakon Ruske revolucije, koja se dogodila 1917. godine, japanska vojska je bila smještena u Sibiru te je u svakoj vojarni otvorena javna kuća koju su vojnici mogli posjetiti vikendom. U to vrijeme prostitucija se smatrala legalnom pod zakonima policije, iako je vlada razdoblja Meiji 1872. godine donijela propis zvan *Emancipacijski edikt za glumice i prostitutke (Geishogi Kaiho Rei 芸娼妓解放令)*.

Mlade žene iz ruralnih područja, poglavito kćeri siromašnih poljoprivrednika, su postale žrtve trgovine ljudima te su bile prisiljene raditi u gradskih javnim kućama. Takve žene su poslane na bojišta u „postaje za utjehu“. Djevojke iz raznih zemalja Azije, primjerice iz Koreje i Filipina, su bile otete ili prevarene te su nevoljno postale „žene za utjehu“. Mnoge djevojke iz Koreje su inducirane od strane japanskih časnika, koji su im lagali i rekli da će dobro zarađivati ako rade u japanskim tvornicama. Danas se smatra da je potraga za „ženama za utjehu“ postala mnogo intenzivnija nakon masakra u Nankingu. Povijesni dokumenti pokazuju da je pukovnik Okamura Yasuji izmislio taj sustav 1932. godine. On je bio stacioniran u Šangaju, gdje se japanska vojska borila protiv kineske vojske. U svojim memoarima je zapisao da se nekoliko slučajeva silovanja dogodilo u vrijeme incidenta u Šangaju, te je zatražio od guvernera Nagasakija da pošalje

grupu „žena za utjehu“. Kazneni zakon koji je tada bio na snazi je smatrao silovanje kaznenim djelom, te su vojni zapovjednici trebali spriječiti da se ono dogodi. Unatoč postojanju „žena za utjehu“, vojnici japanske vojske su i dalje to činili. Teško je procijeniti njihov točan broj i stanje situacija u kojima su se našle zato što se prema njima nije odnosilo kao prema ljudskim bićima (Hayashi 2000, 54 - 56).

Morale su živjeti u prljavim barakama te svakodnevno imati seksualne odnose s deset do trideset japanskih vojnika. Bile su podvrgnute mučenju, batinama, spaljivanju te u nekim slučajevima ubodima (Min 2003, 941).

Kako se rat protiv Kine nastavljao, broj žena dovedenih iz Koreje se povećavao. Procjenjuje se da je taj broj između pedeset i sto tisuća. Vojni dužnosnici vojnog odreda Kantō, odgovornog za Mandžuriju, su uspostavili standard prema kojemu je vojska trebala jednu „ženu za utjehu“ za trideset i petoricu vojnika te su prema tom principu mlade žene iz Koreje bile prisilno unovačene za tu svrhu. Neke od tih žena su prevarili vojni agenti ponudivši im poslove čišćenja i kuhanja u vojarnama, dok su druge bile unovačene prisilnim metodama. Zabilježeno je da su uplakane žene i djevojke preotete i stavljene u kamione, dok su njihove obitelji, pod oružanom prijetnjom, bespomoćno gledale. Osim iz Koreje, uzimane su žene ih područja koje je Japan okupirao ili zauzeo u to vrijeme, kao što su Tajvan, Kina, Malezija, Indonezija, Filipini i Indonezija. Povjesničari procjenjuju da je manje od trideset posto tih žena preživjelo sve do kraja Drugog svjetskog rata. Nakon rata, japanski vojnici su ih napustili, a u nekim vojnim odjelima su bile pogubljene ili su bile prisiljene počinuti samoubojstvo zajedno sa vojnicima. Mnoge su bile ostavljene u divljini te su se trebale same vratiti kući. One koje su uspjele preživjeti su živjele u patrijarhalnim društvima s ozbiljnim psihološkim i fizičkim teretima i traumama. Zbog toga je tim ženama trebalo više od pedeset godina da javno progovore o svojim iskustvima (Hayashi 2000, 54 - 56)

Nakon povratka kući mnoge nisu mogle živjeti s roditeljima zbog srama te voditi normalne živote zbog fizičkih i mentalnim posljedica. Iako su se naposljetku oženile, velik broj žena se rastavio zbog neplodnosti ili zato što su im muževi saznali o njihovoj prošlosti. Iako su danonoćno radile, uglavnom kao sluškinje, konobarice ili prodavačice, jedva su se mogle financijski uzdržati. Većina žrtava sustava „utješnih žena“ je patilo od spolnih

bolesti te su neke prošle kroz histerektomiju. Imale su redovite noćne more u kojima su ih ganjali japanski vojnici (Min 2003, 941).

Nakon Drugog svjetskog rata u Japanu je živjelo otprilike dva milijuna Korejaca. Dvije trećine ih se vratilo u njihovu domovinu, no zbog poslijeratne nestabilnosti u Koreji otprilike 600.000 Korejaca je odlučilo ostati u Japanu sve dok se Koreja ne ujedini. Korejsku dijasporu u Japanu karakterizira nesigurnost i politička dvosmislenost oko njihovog statusa kao bivših kolonijalnih podanika, te se na njih gledao kao na privremene stanovnike, došljake ili prognanike. Poslijeratna obnova japanske nacionalnosti je postepeno, ali sistematski isključila bivše kolonijalne subjekte iz njezinog članstva. Tehnički su ljudi iz bivših japanskih kolonija poput Tajvana i Koreje imali japansko državljanstvo, ali su 1947. bili podloženi novom sustavu registracije stranaca. Nakon ratifikacije Mirovnog ugovora iz San Francisca 1952., japanska vlada im je jednostrano oduzela državljanstvo. Time su oni bili lišeni usluga socijalne skrbi kao što su javno stanovanje, nacionalni mirovinski plan, nacionalno zdravstveno osiguranje, pravo na glasovanje te zaposlenje u javnim službama. U privatnom sektoru se diskriminacija nastavila i na idućim generacijama Koreanaca koji su usvojili japanski jezik i kulturu. Koreanci u Japanu su tek 1965. godine dobili pravo na trajno prebivalište, kada su se normalizirali diplomatski odnosi između Japana i Južne Koreje (Seo 2017, 232).

Trajne nesigurnosti vezane za nacionalnost i državljanstvo su uzrokovale nastajanje nestabilnog mentaliteta korejske dijaspore, a podjela Koreje na Sjevernu i Južnu je povećala nesigurnost njihovog statusa. Zbog nesigurnosti oko nacionalne pripadnosti Koreanci su se počeli uključivati u nacionalnu politiku i proteste protiv opresije od strane japanskih vlasti. Dvije najveće organizacije između kojih su se ljudi dijelili su bile *Generalna organizacija korejskih stanovnika u Japanu* (ona podržava Sjevernu Koreju) i *Unija korejskih stanovnika u Japanu* (podržava Južnu Koreju). Većinu poslijeratnog razdoblja, Korejke u Japanu su politički djelovale pod okriljem tih dviju organizacija. Ženska organizacija Unije se zove *Asocijacija korejskih žena u Japanu*, dok se njihova suprotna strana zove *Demokratska unija korejskih žena u Japanu*. Unatoč njihovim ideološkim razlikama, obje organizacije su posvojile tradicionalni, ženski ideal poslušne žene i predane majke. Takav je model omogućavao političko sudjelovanje žena

u nacionalističkim programima. Od ženskih asocijacija se očekivalo da doprinose odlukama koje donesu muške asocijacije, a ženske želje za oslobođenjem su bile zasjenjene problemima etničkog oslobođenja. Korejke su organizirale vlastite grupe za građanska prava, poput *Asocijacije korejskih majki u Kawasaki (Kawasaki Omoni no Kai 川崎おもにの会)* i *Asocijacije Echo (Meari Kai めあり会)*. Te organizacije su se organizirale iz stajališta majki, te su se zalagale za prava njihove djece, kako bi se njihova etnička pozadina i identitet poštivao u japanskim javnim školama. Feminizam i majčinstvo su bili temeljni za političko sudjelovanje Korejki i bili su naglašavani etničko-nacionalnim i građanskim pokretima (Seo 2017, 233 - 234).

O vojnim javnim kućama se znalo u poslijeratnom Japanu, ponajviše od strane bivših japanskih vojnika koji su bili poslani na bojišta. Tijekom 1970-ih priče o „ženama za utjehu“ su se pojavile u medijima te su novinari te žene prikazali kao žrtve japanske vojne agresije, no nisu ih prikazivali iz perspektive nasilja nad ženama. Tim problemom su se iz feminističke perspektive pozabavili pokreti za oslobađanje Japanka i grupe poput *Konferencija korejskih žena za borbu protiv invazije = diskriminacije (Shinryaku = Sabetsu to Tatakau Ajia Fujin Kaigi 侵略 = 差別と闘うアジア夫人会議)* i *Asocijacija korejskih žena (Ajia no Onnatachi no Kai アジアの女達の会)*. On je bio također prikazan u dokumentarcima i publicistici. No „žene za utjehu“ nisu shvaćene kao konkretan program političkog djelovanja u ovim pokretima (Seo 2017, 237-238).

Tijekom 1980-ih težnje koranskih feministkinja su postale istaknute, izražene učestalo i pojedinačno u manjim etničkim ili japanskim feminističkim medijima, što ukazuje na postepeno pojavljivanje Korejki iz daljnjih generacija u javni diskurs Japana. Ženski aktivisti koji su bili članovi *Hantongryuna (Korejska unija demokratskog ponovnog ujedinjenja)*, organizacije koja je podupirala demokratski pokret protiv diktature u Južnoj Koreji, su 1987. osnovali *Asocijaciju korejskih žena u Japanu za demokraciju*. Korejske aktivistkinje u Japanu su bile potaknute usponom ženskih pokreta protiv nasilja nad ženama u Južnom Koreji te su formirale vlastite asocijacije koje su se bavile tematikom spolne jednakosti unutar korejskog etničko-nacionalnog pokreta. U prosincu 1990. u Tokyo je došla Yoon Jung-ok, vođa *Korejskog vijeća za žene koje je Japan unovačio u*

vojno seksualno ropstvo. Žene koje su pisale za bilten *Ženska komunikacija (Josei tsūshin 女性通信)*², aktivisti koji su se povukli iz *Asocijacije korejskih žena u Japanu za demokraciju* (drugi naziv za nju je *Yeuseong-ho*) i nekoliko pojedinačnih aktivista su se okupili i održali privatnu diskusiju sa Yoon. Ona je reinterpretila pojam „žena za utjehu“, rekavši da su one žrtve kolonijalizma i patrijarhata te da ih je potonji posramio i obeshrabrio od toga da javno izraze svoja iskustva. Sedamnaest žena je bilo nadahnuto njezinim mišljenjem na diskusiji te su odlučile nešto poduzeti u Japanu za obeštećenje žrtava. Prvo su odlučile prevesti neke od intervjua koje je Yoon provela sa žrtvama. Objavili su ih u knjižici *Ne zaboravljamo: Korejske vojne žene za utjehu (Watashitachi wa wasurenai: Chōsenjin jūgun ianfu 私たちは忘れない:朝鮮人従軍慰安婦)*. Održale su kamp 1991. u Nacionalnom centru za obrazovanje žena u Saitami te je u njemu sudjelovalo otprilike pedeset Korejki. Iste godine je osnovana Korejska ženska mreža o problemu „žena za utjehu“ poznata kao *Yeoseong-Net* (Seo 2017, 235 - 236).

Mreža Yeoseong je htjela preoblikovati javno mišljenje o „ženama za utjehu“ u japanskom društvu, pričala je o tome kao o pravom problemu koji se treba što prije razriješiti. Mjesec dana nakon njezine inauguracije, održala je skup za svjedočenje Kim Hag-sun, koja je preživjela japansko vojno seksualno ropstvo te je svoj slučaj predstavila pred okružnim sudom u Tokiju. Skup se održao u Tokiju te je u njemu sudjelovalo 450 ljudi. Nadalje, *Mreža* je 1992. organizirala trodnevnu telefonsku liniju u suradnji s tri ženske organizacije: *Asocijacija za pojašnjenje japanke ratne odgovornosti (Nihon no Sengo wo Hakkiri Saseru Kai 日本の戦後をはっきりさせる会)*, *Asocijacija za razmišljanje o problemu žena za utjehu (Jūgun Ianfu Mondai wo Kangaeru Kai 従軍慰安婦問題を考える会)* i *Yeoseong-hoe*. Putem telefonske liniju su primljena svjedočanstva od 235 ljudi, među njima su bili bivši japanski vojnici. Kada je premijer Japana Miyazawa Kiichi posjetio Seul, Korejsko vijeće je zahtijevalo službenu ispriku i potpuni prikaz činjenica o tematici „žena za utjehu“, izgradnju spomenika o njima, kompenzaciju i edukaciju o povijesti „žena za utjehu“ u japanskim školama. *Mreža* je podupirala te zahtjeve. Uz prijašnje navedene

---

² Bilten se sastojao od ženskih kritika patrijarhalnog društvenog sustava u Koreji

aktivnosti, ona je objavila niz publikacija, uključujući knjigu uređenu u suradnji s Yoon Jung-ok, prijevod svjedočanstva preživjelih, razne materijale koje su škole mogle iskoristiti tijekom obrađivanja te tematike i bilten *Allim*. Nadalje, njezini članovi su provodili istraživanja u inozemstvu koristeći povijesne zapise i intervju s preživjelim te su održavali predavanja o toj temi. Aktivnosti *Mreže* su bile višejezične te su se proširile u inozemstvo i posredovali među zagovaračkim skupinama u Južnoj Koreji, Japanu, Kini, Kanadi i drugim zemljama. To pokazuje raznovrsnost među članovima *Mreže*, u pogledu jezika i veza (Seo 2017, 237 - 238).

Ona je unutar nekoliko godina postigla svoj cilj te preoblikovala javno mišljenje o obeštećenju žrtava u Japanu. Sredinom 1990-ih *Mreža* je izgubila svoju posebnost zato što su naknadno stvorene grupe podrške pokretu za naknadu, te je bila raspuštena 1998. godine. Razlog raspada *Mreže* je bila velika raznolikost interesa među njezinim članovima. Stupanj predanosti feminizmu i etnicitetu se razlikovao po pojedinačnim članovima. Oni koji su naginjali ka feminizmu su smatrali da je aktivizam *Mreže* bio nacionalističke prirode, dok su se članovi koji su se fokusirali na etnicitet mogli osjećati kao da njihov aktivizam naginje previše ka feminizmu (Seo 2017, 242).

Osim organizacije poput *Mreže Yeoseong*, Ujedinjeni narodi su 1996. proglasili zaključnu osudu Japana zbog prisiljavanja desetak tisuća žena u seksualno ropstvo. Radhika Coomaraswamy, specijalna istražiteljica Ujedinjenih naroda za nasilje nad ženama, je u njezinom izvještaju za Komisiju za ljudska prava Ujedinjenih naroda zaključila da Japan mora priznati svoju pravnu odgovornost, pronaći i kazniti pojedince odgovorne za seksualno ropstvo tijekom rata, pružiti nadoknadu žrtvama, pismeno se ispričati preživjelim i učiti svoje učenike o tom dijelu japanske povijesti. Slične zahtjeve je imalo Korejsko vijeće za žene koje je Japan unovačio za vojno seksualno ropstvo, od svojeg nastanka 1990. (Soh 1996, 1226).

Jedan od glavnih problema prilikom javne rasprave o „ženama za utjehu“ u Južnoj Koreji i Japanu je bio službena uloga i odgovornost japanske vlade. Japan nije priznao svoju uključenost u upravljanju i nadzoru „postaja za utjehu“ sve do 1992., nekoliko mjeseci nakon što je profesor Yoshimi objavio otkriće službenih dokumenata koji su potvrdili uključenost države u sustav „žena za utjehu“. Lee Hyo-chae, supredsjedateljica

Korejskog vijeća za žene koje je Japan unovačio za vojno seksualno ropstvo, je 1992. predala peticiju Komisiji za ljudska prava Ujedinjenih naroda u kojoj je tražila da Komisija istraži japanske zločine počinjene nad Korejkama tijekom Drugog svjetskog rata te da pomogne u prisiljavanju japanske vlade, kako bi ona platila odštetu pojedinačnim ženama koje su podnijele tužbu. Komisija je odgovorila teko što je taj problem stavila na dnevni red tijekom sastanka koji se održao u kolovozu 1992. u Ženevi. Na njemu je svjedočila bivša „žena za utjehu“ te članovi *Korejskog vijeća za žene koje je Japan unovačio za vojno seksualno ropstvo*. Potkomisija za sprječavanje diskriminacije i zaštitu manjina je prozvala japanski sistem „vojnih žena za utjehu“ zločinom protiv čovječnosti koji krši ljudska prava azijskih žena te međunarodni dogovor protiv prisilnog rada, koji je Japan potpisao 1932. Unatoč tome što je priznao uključenost države, Tokyo je do 1993. nijekao da je država vršila prisilu prilikom novačenja korejskih „žena za utjehu“ te je odbijao pružiti materijalnu nadoknadu žrtvama.

Generalno gledano, u društvenoj eliti koja se bavila tim diskursom su u obje države prevladavali muškarci koji su smatrali da je problem „žena za utjehu“ primarno vezan za ekonomsku nadoknadu te su malo pozornosti pridavali kršenju ljudskih prava kroz koje su žrtve prošle. Javna rasprava o toj tematici u Japanu i Koreji je bila proturječna i sklona promjenama od 1991., kada je Kim Hag-sun dala javnu izjavu. Yun Chunk-ok, osnivačica i potpredsjednica *Korejskog vijeća za žene koje je Japan unovačio u vojno seksualno ropstvo*, je izjavila da se feministički aktivisti u Japanu ne slažu s korejskim zahtjevima za kažnjavanje onih odgovornih za seksualno zlostavljanje „žena za utjehu“. U siječnju 1992. su počele tjedne demonstracije ispred japanskog veleposlanstva u Seulu koje su se održavale srijedom u podne. Pojedini bivši vojnici u Japanu su racionalizirali te grozote tako što su rekli da su to prirodni dijelovi ratovanja te da su u to vrijeme svi patili. Jedan dio Japanaca je optužio Korejce da pokušavaju zaraditi od kolonijalne prošlosti na što su neki poniženi Korejci odgovorili predloživši svojih sugrađanima da odustanu od zahtjeva za materijalnom odštetom od strane Japana te da umjesto toga ponude financijsku potporu preživjelim „ženama za utjehu“. Zbog toga je u prosincu 1992. širom Južne Koreje započeto prikupljanje sredstava te je u lipnju iste godine sakupljeno oko 250.000 američkih dolara. Sedam bivših „žena za utjehu“ je stanovalo zajedno tijekom siječnja

1995., u privremeno iznajmljenoj Kući dijeljenja ³u Seulu. Parničari i aktivisti su izrazili razočaranje i brigu nakon što je ta lokacija postala službena lokacija administracije Kim Young-sama, bivšeg predsjednika Južne Koreje.

Predsjednik je u ožujku 1993. izjavio da južnokorejska vlada neće od Japana tražiti materijalnu nadoknadu za bivše „vojne žene za utjehu“, no inzistirati će na tome da japanska vlada temeljito istraži tu temu kako bi se otkrila istina te napravila opsežna i službena isprika. On je smatrao da će takva politika staviti Južnu Koreju u položaj „moralne nadmoći“ prilikom stvaranja novih odnosa s Japanom. Zakonodavstvo je brzo donijelo poseban akt koji je podupirao bivše „žene za utjehu“ te je u kolovozu 1993. vlada isplatila pet milijuna južnokorejskih vona (oko 6.250 američkih dolara) svakoj preživjeloj osobi. Uz to je objavila da će plaćati dodatnu mjesečnu potporu. Mnogo Korejaca je smatralo da je njihova vlada dobro riješila taj problem.

Što se tiče Japana, čini se da je vlada u Tokiju stav predsjednika Kima smatrala gestom prijateljstva te je u ljetu 1993., nakon izravne rasprave o bivšim „vojnim ženama za utjehu“ u Seulu, Japan konačno prepoznao prisilu tijekom novačenja „žena za utjehu“ i njihovog prenošenja u „postaje za utjehu“. Priznao je da je prekršio međunarodno humanitarno pravo zbog progona korejskih žena. Međunarodna komisija pravnika je 1994. predložila japanskoj vladi da plati 40.000 američkih dolara svakoj preživjeloj osobi. Tjedan dana nakon toga grupa od sto pet odvjetnika (trideset i sedam korejskih, šezdeset i osam japanskih) je objavila izjavu kojom su proglasili odgovornost japanske vlade za pružanje ratne odštete bivšim „vojnim ženama za utjehu“. Međunarodna zajednica je vršila sve veći pritisak na Japan te je on odgovorio tako što se s pitanjem ratne odštete suočio na nevladinoj razini. Do prosinca 1994. japanska vlada u Tokiju je osmislila plan odštete prema kojemu bi se prikupljala nevladina sredstva te bi tako svaka preživjela osoba dobila dostatni novčani iznos. *Korejsko vijeće za žene koje je Japan unovačio u vojno seksualno ropstvo* je odbilo takvu ponudu zato što je tražilo da vlada Japana plati ratnu odštetu, s obzirom da je ona počinila zločin.

---

³ Starački dom za „žene za utjehu“, osnovan u lipnju 1992.

Rasprave između dviju vlada su imale nacionalistički i suparnički prizvuk, no feministički aktivisti i članovi nevladinih organizacija u Južnoj Koreji su uspjeli izgraditi međunarodne koalicije s njihovim dvojnicima u Japanu, Filipinima, Tajvanu i Tajlandu kako bi povratili ljudska prava bivših „vojnih žena za utjehu“. Jedan od primjera je *Forum solidarnosti azijskih žena* koji je održao konferenciju u Seulu 1995. te je usvojio rezoluciju kojom se osuđuje plan Japana za izbjegavanje odgovornosti o ratnim zločinima plaćanjem iz nevladinih fondova. Japan je izmijenio plan te ustanovio Azijski ženski fond kako bi pružio ratnu odštetu bivšim „ženama za utjehu“, a fond bi se koristio za probleme kao što su nasilje nad ženama. Fond se uglavnom oslanja na dobrovoljne donacije, no japanska vlada također pridonosi sredstva koja se koriste za medicinsku i socijalnu skrb bivših „žena za utjehu“. U rujnu 1995. se održala Svjetska konferencija o ženama u Pekingu te delegati japanske vlade isu spominjali temu „žena za utjehu“, dok su japanski predstavnici aktivno sudjelovali na Međunarodnom simpoziju o nasilju protiv žena tijekom rata i oružanih sukoba (Soh 1996, 1234 - 1237).

Početak dvadeset i prvog stoljeća japanski mediji su pokazivali puno manji interes prema povijesnim problemima te su se rijetko bavili pitanjima vezanim uz japansku ratnu odštetu. No 2007. japanski premijer Abe Shinzō je ponovno potaknuo interes za tu tematiku zbog svojih izjava o „ženama za utjehu“. Izjavio je da japanska vojska nije odgovorna za prisilu tih žena. Prisilu je definirao kao „provaljivanje vojnih vlasti u privatne domove i uzimanje žena poput otimača“. Također je dodao da nisu pronađeni dokazi koji na tako nešto upućuju. Ustvrdio je da su privatni agenti, a ne sama vojska, prisilili žene. Nikada nije priznao da su japanski vojni činovnici ili osoblje vršili prisilu. Abe je 1993. postao član Predstavničkog doma⁴ te se pridružio nekolicini ultranacionalističkih grupa čije su aktivnosti bile povezane s interpretacijama povijesti. Tada su se brzo razvijala istraživanja i kampanje povezane s japanskim „vojnim ženama za utjehu“ i drugim ratnim zločinima. Abe je izjavio kako vjeruje da je ponašanje Japana te njegove vojske tijekom Drugog svjetskog rata bilo pravedno te se počeo boriti protiv novih istraživanja i budućih kampanja. Grupe kojima je Abe pripadao smatraju da je masakr u Nankingu izmišljeni događaj, da su „žene za utjehu“ bile obične prostitutke, a ne žrtve ratnih zločina, te da

---

⁴ Parlament Japana se zove Nacionalno vijeće te je podijeljeno na Predstavnički i Savjetnički dom

Japan nije djelovao agresivno u ratu. Htjele su izmijeniti udžbenike povijesti, koji sadržavaju opise spomenutih ratnih zločina. Glavni cilj tih grupa je promijeniti Ustav Japana, specifičnije članak 9⁵ (Hayashi 2008, 123 - 124).

U srpnju 2007. Zastupnički dom Sjedinjenih Američkih Država je donio odluku prema kojoj bi vlada Japana trebala priznati, ispričati se i preuzeti povijesnu odgovornost za prisilu mladih žena u seksualno ropstvo koju je provodila Japanska carska vojska za vrijeme kolonijalne i ratne okupacije Azije i Pacifika, od 1930-ih do kraja Drugog svjetskog rata. Nadalje, premijer Japan bi trebao iznijeti službenu i javnu ispriku. Tvrdnje koje negiraju seksualno ropstvo i trgovanje „ženama za utjehu“ trebale bi se opovrgnuti. Konačno, trebalo bi obrazovati današnje i buduće generacije o tome zločinu te slijediti preporuke međunarodne zajednice uz poštivanje „žena za utjehu“ (H. Res.121, 2007).

Masovni mediji u Japanu su skoro potpuno ignorirali ovu odluku te su se vrlo rijetko posvetili njoj, no japanski narod je zbog izjava koje je dao Abe Shinzō i međunarodnog odgovora na njih dobio podsjetnik da je to i dalje neriješeno pitanje. No japanski mediji su ignorirali odgovor u domaćinstvu te su se fokusirali na one prekomorske. Japanski centar za istraživanje i dokumentaciju japanske ratne odgovornosti, smatrao je da ne može dopustiti japanskoj vladi ignoriranje odluke koju je odredio Zastupnički dom. U aktivnosti Centra je uključena većina istraživača o japanskoj ratnoj odgovornosti. U veljači 2007. Centar je uputio javni apel koji je zagovarao razne činjenice koje su dokumentirane u raznim materijalima. Među njima su bile sljedeće: bivše japanska vojska i mornarica je stvorila sustav „žena za utjehu“ koji je služio njihovim potrebama, vojska je odlučivala gdje, kada i kako će se uspostaviti „postaje za utjehu“, te odluke je primijenila, ona je pružala prostor, postavljala propise i tarife te kontrolirala njihovo upravljanje. Vojska je bila svjesna koje su se metode koristile kako bi se dovelo žene u te postaje i kakve su uvjete življenja one morale izdržati. Nadalje, Centar je zaključio da se licencirana prostitucija u Japanu u praksi može nazvati sustavom seksualnog ropstva, no japanski sustav „vojnih žena za utjehu“ je bio seksualno ropstvo u doslovnom smislu te u puno temeljitijoj i otvorenijoj formi. Nadao se da će svijet priznati te činjenice te da će temeljito i konačno rješenje o problematici „žena za utjehu“ uskoro biti postignuto. Unatoč

---

⁵ Odredba u Ustavu Japana koja zabranjuje rješavanje međunarodnih sporova koji uključuju državu ratovanjem

naporima Centra, japanski mediji u i dalje ignorirali napore raznih istraživanja i organizacija koji su htjeli tu tematiku staviti u javnu sferu. Zbog toga je Centar u travnju 2007. odlučio održati konferenciju za novinare na Klubu starih dopisnika Japanu⁶. Na konferenciji su istraživači predstavili nekoliko dokumenata koji su služili kao dokazi tijekom tokijskog procesa. Dokumenti su pokazivali da je japanska vojska otimala žene te ih prisiljavala u seksualno ropstvo. Centar je izjavio da japanska vlada mora priznati prisilu i kriminalitet koji su bili uključeni u sustav „žena za utjehu“, zato što je prihvatila suđenja o ratnim zločinima poput tokijskog procesa. Prekomorski mediji su posvetili veliku pozornost konferenciji za novinare, no japanski mediji su se njoj malo posvetili. Unatoč tome, nisu je mogli potpuno ignorirati (Hayashi 2008, 125 - 126).

Zastupnički dom sjedinjenih država je u srpnju 2007. donio odluku prema kojoj se japanska vlada treba službeno priznati, ispričati se i prihvatiti povijesnu odgovornost za vojno seksualno ropstvo na jasan i nedvosmislen način. Japanska vlada je odbila prihvatiti tu odluku. Razne građanske skupine, uključujući Centar, su 31. srpnja 2007. izdale priopćenje koje se zvalo *Što bi ispriku japanske vlade ženama za utjehu učinilo nedvosmislenom?*. Unatoč tim naporima, većina masovnih medija u Japanu je reagiralo negativno na to priopćenje, neki su smatrali da sustav „žena za utjehu“ nije bio zločin, nego je bila česta pojava tijekom rata. Drugi su tvrdili da se japanska vlada već više puta ispričala (Hayashi 2008, 128 - 129).

Pokušaj da se pitanje „žena za utjehu“ razriješi je bio napravljen u prosincu 2015. kada su vlade Južne Koreje i Japana napravili *Sporazum o „ženama za utjehu“ između Japana i Južne Koreje*, koji je trebao pružiti konačno rješenje tom pitanju. Strani ministri obiju zemalja su zajedno, pred televizijskim kamerama, pročitali izjavu u kojoj su objavili nastanak sporazuma. Fumio Kishida, tadašnji ministar vanjskih poslova Japana, je dao izjavu u ime Abea Shinza u kojoj je kritizirao sustav „žena za utjehu“ i rekao da se ministar Abe ispričava žrtvama. Uz to je japanska vlada odlučila ponuditi milijardu jena kao znak isprike. No tri tjedna nakon Sporazuma Abe je rekao Japanskoj nacionalnoj skupštini kako nema dokumenata koji potvrđuju da su „žene za utjehu“ prisilno odvedene. Devet mjeseci nakon Sporazuma strana Južne Koreje je pitala

---

⁶ Novinarski klub koji je osnovan 1945. čiji je cilj osigurati infrastrukturu za strane novinare koji rade u Japanu

Abea da pošalje pismo isprike bivšim „ženama za utjehu“, što je on odbio učiniti (Hosaka, 2021). Sporazum je naposljetku propao te to pitanje do danas nije razriješeno.

6. TOKIJSKI PROCES

U ovom radu je već bilo riječi o Tokijskom procesu, no ovo poglavlje će ga proučiti u više detalja zato što je on bio predmet brojnih rasprava i kontroverzija. Prije nego što se prouči samo suđenje, treba se reći da među osuđenima nije bio car Hirohito, a s obzirom da je on bio tadanji car Japana moglo bi se pretpostaviti da je on trebao preuzeti najveći dio krivice za rat. Idući dio seminara će ukratko reći zašto nije bilo tako.

Američki dužnosnici su već 1942. prepoznavali značaj carskog sistema za Japan te počeli razmišljati kako će postupiti prema carskoj instituciji i njezinim obnašateljima dužnosti nakon rata. Oni su se najviše bavili s dva pitanja: što napraviti s Hirohitom nakon rata i hoće li reformirati, ukinuti ili ne dirati carsko prijestolje. Vijećanja o toj temi su počela 1942. te su iz njih potekle ideje koje su potkrijepile odluku koju je donijela administracija predsjednika Trumana. Nakon napada na Pearl Harbor američki dužnosnici su shvatili da pitanje o caru ima veliko značenje za politiku prema Japanu. Formirala se tzv. „Japanska publika“, grupa savjetnika koju su predvodili Joseph Grew, bivši veleposlanik u Japanu, i njegov pomoćnik Eugene Dooman. Oni su inzistirali na dvije točke: moralni autoritet prijestolja je pripomogao usponu japanskog militarizma i ekspanzionističkoj politici, a Hirohito je bio nevoljni učesnik u tim planovima. Grew je ustvrdio kako se napad na Pearl Harbor dogodio usprkos željama cara. Te tvrdnje je poduprla prevladavajuća akademska interpretacija careve uloge, koju su promovirali razni učenjaci. Takvi komentari su promovirali gledište da bi bilo koja skupina koja bi najvjerodostojnije zahtijevala carsku sankciju mogla raspolagati velikim utjecajem i da je sam Hirohito bio otkupljiv. Mnogi američki službenici su smatrali da se obazriv tretman prema caru treba nastaviti i nakon rata.

Grew je 1943. napisao kako smatra da se carska institucija treba održati jer može služiti kao simbol i kamen temeljac zdravog i mirnog međunarodnog rasta. Savjetodavni odbor za međunarodnu vanjsku politiku, koji je bio zadužen za pripremu poslijeratnog

postupanja prema Japanu, se složio s tim stavom. Odbor se uglavnom brinuo o stvaranju međunarodnog ekonomskog sustava slobodne trgovine kako bi se osigurao američki napredak i svjetska trgovina. Zbog toga je vjerovao da se poslijeratna politika prema Japanu treba fokusirati na rehabilitaciju, a ne na osvetu. Bio je voljan dopustiti opstanak carskog prijestolja u zamjenu za suradnju Japana. Odlučilo se ne suditi Hirohita kao ratnog zločinca te zadržati oslabljenu carski instituciju. Tijekom jeseni 1945. i u prvim tjednima 1946. potrebe okupaciju su naglasile privlačnosti ovakvog stajališta i prisilile predsjednika Trumana i Državno tajništvo da kodificiraju i provedu te ideje u politiku (Brands 2006, 273 - 275).

U tekstu se više puta spominjao Rat na Pacifiku, no zanimljivo je spomenuti kako postoji više naziva za istoimeni rat, kao i za Drugi svjetski rat općenito. Naziv Rat na Pacifiku je proizašao iz posebnog izdanja novina koje je objavljivao Generalni stožer od prosinca 1948. godine, a to izdanje se zvalo *Povijest rata na Pacifiku*. Tijekom rata, 1941. godine, je u Japanu službeno uveden termin *Novi, veliki istočnoazijski poredak* te se koristio u kontekstu borbe za oslobođenje Azije. Iste godine je uveden termin *Veliki istočnoazijski rat* koji označava početak oružanih sukoba od Drugog kinesko-japanskog rata. Tijekom američke okupacije Japana taj je naziv zabranjen, no nakon što je ona završila taj termin nikad nije bio zabranjen ili negiran od strane japanske vlade. Najčešći naziv je Drugi svjetski rat, no njegovim početkom se smatra Hitlerov napad na Poljsku 1939. godine, no neki učenjaci se pitaju gdje spadaju Incident u Mukdenu i Drugi kinesko-japanski rat, koji su se dogodili prije Hitlerovog napada. Progresivne stranke i akteri često koriste termin Petnaestogodišnji rat kojega je prvi put upotrijebio kritičar Tsurumi Shunsuke 1956. godine, a popularizirao ga je Ienaga Saburo 1968. godine u svojoj knjizi *Rat na Pacifiku*. Naziv koji je popularniji posljednjih godine je Azijsko-pacifički rat (庄司潤一郎 2002, 106 - 107).

Ratni zločinci su bili podijeljeni u tri kategorije; kategoriju A, B i C. Kategorija A je bila dodijeljena kriminalcima koji su optuženi za urotu i provedbu Rata na Pacifiku. Kategorije B i C su uključivale one ljude koji su bili optuženi za manje ratne zločine, a to su bili

prekršaji ratnih običaja koji su definirani u Haškoj i Ženevskoj konvenciji i kriminalni postupci počinjeni nad civilnim stanovništvom (Smith 1997, 43).

Tokijski proces je naziv za suđenje japanskim ratnim zločincima nakon Drugog svjetskog rata, a vodio se pred Međunarodnim vojnim sudom za Daleki istok. Savezničke sile su nakon Drugog svjetskog rata htjele kazniti agresiju Japana te su to objavile 1943., u obliku deklaracije iz Kaira ⁷ koju su objavili vođe Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Kine. No osnovna politika suđenja Japanu, koja se sastojala od suđenja pojedinačnih japanskih ratnih zločinaca, je prvi put iznijeta na Potsdamskoj deklaraciji⁸, u srpnju 1945. godine. Njezinim članak deset govori da će stroga pravda biti dodijeljena svim ratnim zločincima, uključujući one koji su se okrutno odnosili prema ratnim zarobljenicima. Japanska vlada je prihvatila uvjete deklaracije putem Instrumenta predaje (Instrument of Surrender)⁹ drugog rujna 1945. Time je on postao legalna baza za suđenje japanskim ratnim zločincima. Instrumentom predaje je autoritet japanske vlade i cara učinio podložnim vrhovnom zapovjedniku Savezničkih snaga u Japanu, a to je bio američki general Douglas MacArthur. On je preuzeo inicijativu u procesima koji se odnose na procesuiranja ratnih zločina i cjelokupnu okupacijsku politiku.

Američka okupacija Japana je započela 30. kolovoza 1945. Okupacijske sile su počele privoditi potencijalne ratne zločince u rujnu iste godine. Među prvim ljudima koji su bili privedeni je bio general Tōjō Hideki, koji je bio premijer za vrijeme napada na Pearl Harbor. Do kraja godine je bilo privedeno više od sto ljudi za koje se sumnjalo da su ratni zločinci klase A. Tokijski proces se bazirao na *Povelji Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok* koja je objavljena u siječnju 1946. Povelja je pod svoju nadležnost uključivala zločine protiv mira, konvencionalne ratne zločine i zločine protiv čovječnosti. Sud se sastojao od jedanaest sudaca, koji su potjecali iz zemalja potpisnica Instrumenta predaje. To su bile Australija, Kanada, Kina, Francuska, Velika Britanija, Nizozemka, Novi Zeland, Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države. Uz to su Indija i Filipini ponudili vlastitog

---

⁷ Deklaracija je nastala kao rezultat konferencije u Kairu koja se održala 27. studenog 1943. Cilj konferencije je bio donijeti odluke o poslijeratnoj Aziji te odrediti poziciju Saveznika protiv Japana

⁸ Ona je bila donesena tijekom Potsdamske konferencije. Na konferenciji se raspravljalo o poslijeratnim pitanjima kao što su podjela teritorija, preustroj poražene Njemačke itd.

⁹ Pisani sporazum koji je formalizirao predaju Japanskog carstva

člana tužiteljstvu. Odabir optuženika je započeo u ožujku 1946. te su optužnice protiv dvadeset osmero okrivljenika podignute 29. travnja 1946. Među njima je bio Tōjō Hideki i još sedamnaest vojnih časnika. Njih četvero su bili bivši premijeri, a većina ostalih su bili članovi ratnih kabineta. Tokijski proces je započeo trećeg ožujka 1946, a dokazni postupak tužiteljstva je trajao do 24. siječnja 1947. Tijekom dokaznog postupka tužiteljstva obrani je pružena prilika podnijeti zahtjev za osporavanje nadležnosti suda. Odvjetnici obrane su tvrdili da je suđenje bilo *ex post facto*¹⁰ zakonodavstvo zato što se Potsdamska deklaracija odnosila samo na suđenje ratnih zločina, a ne zločine protiv mira i zločine protiv čovječnosti. Obrana je također tvrdila da deklaracija ograničava nadležnost suda na rat na Pacifiku te se ne bi trebali isključiti incidenti koji nisu vezani uz rat ili oni koji se razriješili u prošlosti. Ostali prijedlozi obrane su uključivali iduće tvrdnje: suđenje čiji su predstavnici iz zemalja pobjednica ne može biti pravedno, legalno ili nepristrano, rat kao takav nije zločin, s obzirom da je rat legalan ubijanje tijekom istoga nije ubojstvo, pojedinci ne mogu biti optuženi za odgovornost za ratove, presudu za prekršaje zakona i običaja ratovanja može donijeti vojna komisija, a ne međunarodni vojni sud. Tužiteljstvo je u svom odgovoru naglasilo značaj već postojećih međunarodnih zakona te bezuvjetni element predaje Japana. U ovoj fazi predsjednik suda je odbacio prijedloge obrane zbog „razloga koji će se otkriti u kasnijoj fazi“ (Futamura 2007, 52 - 54).

Obrana optuženika je trajala od 24. veljače 1947. do 12. siječnja 1948. godine. Obrana je svoj dokazni postupak započela zajedničkom prezentacijom, koja je bila podijeljena u pet dijelova: generalni problemi, odnosi s Mandžurijom i Mandžukuom, Kinom, Sovjetskim Savezom, a zadnji dio se bavio Ratom na Pacifiku. Prezentacija je ima dva cilja. Prvi cilj je bio poreknuti postojanje zavjere i zajedničkog djelovanja okrivljenika u počinjenju zločina protiv mira, a drugi je bio uspostaviti tvrdnju prema kojoj su sva djela koja su počinili optuženici i japanska vlada bila čin samoobrane protiv provokativnih radnji drugih nacija, koje su prijetile i miješale se s japanskim pravima u Aziji te njegovim pravom za nacionalno postojanje. Nakon zajedničke prezentacije slijedile su pojedinačne obrane. Nakon slučaja za obranu je dolazilo njegovo pobijanje, opovrgavanje, sažetak optužbe, sažetak obrane te odgovor optužbe. Suđenje je zaključilo sve slučajeve 16. travnja 1948.

---

¹⁰ Zakon koji retroaktivno mijenja pravne posljedice počinjenih radnji

godine. Sveukupno je bilo četrismo sedamnaest sudskih dana tijekom kojih je četrismo devetnaest svjedoka dalo svoja svjedočanstva pred sudom, a kao dokaz je bilo priloženo 4.336 dokumenata. Jedanaest sudaca je provelo sedam mjeseci pišući presudu, a za njeno čitanje je bilo potrebno osam dana, počevši od 4. studenog 1948. godine.

Dvanaestog studenog iste godine presuda je izrečena za dvadeset i pet optuženika, izuzevši dva koja su preminula tijekom suđenja i jednog koji je bio otpušten zbog mentalnog poremećaja. Svih dvadeset i petero je proglašeno krivima. Sedmero, uključujući Tōjōa Hidekia, je dobilo smrtnu kaznu, njih šesnaestero je osuđeno na doživotni zatvor, jedan je dobio dvadeset godina zatvora, a zadnji sedam godina. Sud je odgovorio na prijašnje spomenute prijedloge obrane te je odbio ideju da agresivni rat nije zločin, da nema pojedinačne odgovornosti za rat te da je suđenje vrsta *ex post facto* zakonodavstva. Također je odbijana ideja da suđenje čiji su predstavnici iz zemalja pobjednica ne može biti pravedno. No presuda suda nije bila jednoglasna, većinsku odluku je potpisalo devet od jedanaest sudaca. Pet sudaca je napisalo drugačija mišljenja, a dva su se u nekim točkama razilazila od većinskog. Prvo je bilo od francuskog sudca Henria Bernarda, a o drugom se već raspravljalo u ovom radu zato što je to mišljenje indijskog sudca Radhabinoda Pala. William Webb je bio predsjednik sudstva te je on izrazio nedoumice o primjenjivanju smrtnih kazni, preispitujući njihov učinak odvratanja i stavljajući u pitanje imunitet koji je stekao car. Douglas Mac Arthur je 24. studenog 1948. dao konačnu potvrdu sudske presude, no kazne nisu istog trena izvršene. Pogubljenje sedmero osuđenika koji su dobili smrtni kaznu je bilo izvršeno 23. prosinca 1948. godine. Japanska vlada je službeno prihvatila presudu suda u rujnu 1951., putem Mirovnog ugovora iz San Francisca. On se proveo 1951. te je time završila američka okupacija Japana.

Prema uvodnoj izjavi suda, koju je dao voditelj tužiteljstva Joseph Keenan, tužiteljstvo je očekivalo da će međunarodni sud doprinijeti održavanju poslijeratnog mira i sigurnosti. Također je potvrdio da će biti kažnjeni pojedinci nacija koje su planirale i vršile agresivni rat. Tokijski proces je bio osmišljen kao „suđenje koje će okončati sve ratove“. Istovremeno je imao vrlo jake veze s američkom politikom prema poslijeratnom Japanu. Za Sjedinjene Američke Države pitanje ratnih zločina i njihovog kažnjavanja je osmišljeno

u okviru politike o okupaciji Japana. Okupacija je imala dva krajnja cilja, prvi je bio osigurati da Japan neće postati prijatelja Sjedinjenim Američkim Državama ili miru i sigurnosti svijeta, a drugi uspostaviti mirnu i odgovornu vladu koja će poštovati prava drugih država i podupirati ciljeve Sjedinjenih Američkih Država. Drugim riječima, krajnji cilj je bio transformacija Japana. Kako bi se ti ciljevi postigli vojna okupacija je trebala osigurati razoružanje i demilitarizaciju Japana, suđenje vojnih zločinaca i potaknuti demokratizaciju. O američkoj politici koja se ticala problematike japanskih ratnih zločinaca se raspravljalo na Državno-ratno-mornaričkom koordinacijskom odboru koji se održao 12. rujna 1945. godine. Odbor je zaključio da će se na Dalekom istoku, što se tiče suđenja ratnim zločincima, primjenjivati procedure i politike o kojima se razmatralo ili koje su već primijenjene u Europi (Futamura 2007, 54 - 56).

Kako bi se postigla demilitarizacija i demokratizacija nije bilo potrebno samo kazniti ratne zločince, japanski narod je trebao prihvatiti njihov kriminalitet. Politika Saveznika tijekom procesuiranja ratnih zločinca je izbjegavala staviti krivnju i odgovornost na japanski narod kao cjelinu zato što se uklanjanje kolektivne odgovornosti smatralo važnim oruđem za demilitarizaciju i demokratizaciju Japana. Tokijskim procesom se htjelo maknuti ratne vođe iz poslijeratne japanske vlade, za koju se očekivalo da će se pretvoriti u demokratsko tijelo. To je označavalo fizičku demilitarizaciju. Suđenje nije namjeravalo samo fizički razgraničiti ratne vođe i japanski narod, nego i psihološki. Zbog toga se putem Tokijskog procesa pokušalo pokazati da je japanski narod bio žrtva njihovih ratnih vođa. Ukratko, za Sjedinjene Američke Države je bilo važno kazniti pojedince odgovorne za rat i ratne zločine zbog stvaranja novog odnosa s Japanom. No na Tokijskom procesu su nedostajali civili iz ostalih azijskih država koji su najviše patili zbog rata i kolonijalne vladavine Japana. Suđenje nije detaljno pregledalo njihove iskustva te zbog toga nije pružilo forum za „žrtvinu pravdu“ i pomirenje između Japana i naroda u njegovim susjednim državama (Futamura 2007, 56 - 61).

Suđenje je dobilo određen broj kritika. Primjerice, tužiteljstvo je dobilo više sredstava nego obrana, uključujući prevoditelje. Na početku suđenja tužiteljstvo je raspolagalo s sto dva prevoditelja, a obrana samo tri. Iako je japanskim optuženicima bilo dopušteno imati japanske i američke odvjetnike, nema sumnje da su sudjelovali u suđenju

koje se temeljilo na njima nepoznatom angloameričkom legalnom sistemu te se koristio jezik u kojemu oni nisu bili vrlo vješti. Uz to se kritiziralo neadekvatno osoblje na suđenju. Predsjednik suda, William Webb, je opisan kao grub, zovoljan i vrlo samouvjeren čovjek, a također se ističu njegove predrasude prema Japanu i njegovoj vojsci. Glavni tužitelj je bio Joseph Keenan te se neki istaknuli njegovu neadekvatnost za taj položaj. Bilo je i kritika usmjerenim prema sudcima iz Sovjetskog Saveza i Francuske. Smatralo se da nisu dovoljno dobro vladali engleskim jezikom, što im je onemogućavalo da kvalitetno rade svoj posao.

Nakon što su pogubljeni optuženici koji su dobili smrtnu kaznu trebala je slijediti suđenje za još devetnaest optuženika za koje su sumnjalo da su počinili ratne zločine klase A. No napredak Hladnog rata je to zaustavio. Odnosi između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza su se pogoršavali te je prijetnja od komunizma u istočnoj Aziji rasla. Zbog toga su Sjedinjene Američke Države htjele pretvoriti Japan u saveznika i svojevrsni bedem protiv komunizma u Aziji (Futamura 2007, 60 - 62).

Suđenje je od početka do kraja dobilo podupiruće izvještavanje od strane japanskih medija te su oni izvijestili da je velik broj građana smatrao da je suđenje općenito bilo pravedno. No kada se priča o izvještaju japanskih medija u tom razdoblju treba zapamtiti da je američki Generalni stožer provodio strogu cenzuru nad novinama, radiom, filmom i kazalištem, sve do kraja američke okupacije 1952. godine. Zbog toga japanska javnost nije dobila sve informacije o suđenju. Japanski narod je prihvatio suđenje kao posljedicu gubitka u ratu te je zbog prevladavajućeg prisustva američke vojske smatrao da je fizički potrebno prihvatiti pravdu pobjednika. Istovremeno je bila prisutna ljutnja prema ratnim vođama i osjećaj da je japanska vlada izdala vlastiti narod. Zbog toga je japanski narod izrazio vrlo malo ljutnje i zamjerenja prema suđenju. A poslijeratna siromašnost i glad su samo pridonijeli nezainteresiranosti ka toj temi. Za razliku od javnosti, učenjaci i znanstvenici su pokazivali interes. Kako je suđenje završilo, razni akademski časopisi su objavili posebna izdanja koja su pisala o njemu, neki od njih su htjeli identificirati političko i povijesno značenje suđenja, usredotočujući se na značenje presude za negiranje ratnog militarizma. Neki časopisi su govorili kako Tokijski proces nije bio dovoljan, ističući da nisu bili suđeni car i velike industrije zvane *zaibatsu*.

Akademski krug se uglavnom usredotočio na legalne aspekte sušenja kao što su koncept ratnih zločina, razvoj međunarodnog zakona i nadležnost suda.

Američka okupacija Japan je završila 1952., a s njom i cenzura Generalnog stožera. Time su kritike suđenja postale vidljivije, a neke od njih su bile reakcija na prijašnju cenzuru. Takigawa Masajirō je bio član obrane na suđenju te je 1952. objavio knjigu *Suđenje Tokijskog procesa*. U njoj je tvrdio da je presuda bila pripremljena unaprijed te da nije bilo opsega u kojemu su optuženici mogli opravdati rat u kojem su sudjelovali. Unatoč takvom radu, općenito se oklijevalo kritizirati suđenje iako je ukinuta cenzura. Istraživačka grupa iz novina *Asahi Shinbun* je ukazala na problem „pravde pobjednika“, no smatrala je da će kritiziranje suđenja dovesti do opravdavanja militarističke povijesti Japana. Takigawa je napisao 1978. da je njegova knjiga bila predmet kritika tijekom 1960-ih. Sugawara Yutaka je također bio član obrane te je kritizirao suđenje, rekavši da je to bio čin divljačke osvete koji je pokušao uništiti japansku tradiciju. Njegov esej je napisan 1953, no objavljen je 1961. zbog raznih savjeta po kojima je trebao čekati bolje vrijeme za objavljivanje. Jedna od najutjecajnijih osoba za tu temu je bio prije spomenuti Radhabinod Pal, čije je mišljenje o suđenju objavljeno 1952. On je zaključio da su svi optuženici bili nevini te da je suđenje bilo primjer *ex post facto* zakona. Tijekom 1960-ih su objavljene dvije knjige o njegovoj presudi. Nakon što je američka okupacija završila generalna apatija naroda prema suđenju se nastavila. Interes nacije se sada usredotočio na nagli razvoj državne ekonomije. Nakon okupacije narod se više zainteresirao za suđenja manjih ratnih zločinca, tzv. suđenja ratnih zločina kategorije B i C. Njih su provodile Sjedinjene Američke Države, Australija, Velika Britanija, Francuska, Filipini, Kina, Sovjetski Savez i Nizozemska u vlastitim okupiranim područjima Azije, bazirano na vlastitim zakonima. Privedeno je više od 55.000 pojedinaca, a njih 5.700 je bilo suđeno za ratne zločine kategorije B i C. Smrtno kaznu je dobilo 984 osuđenika, 475 doživotni zatvor, 2.944 ograničenu zatvorsku kaznu. Javnost je o njima saznala putem objavljenih memoara i oprostajnih zapisa te se simpatija i interes prema njima povećao (Futamura 2007, 69 - 75).

Sredinom 1960-ih se u akademskom krugu oživio interes za Tokijski proces. Jedan od razloga za to je bio Rat u Vijetnamu te razne grozote koje su tamo počinjene, izazvavši

sjećanje na zločine protiv mira, ratne zločine i zločine protiv čovječnosti. Ti zločini su proučeni na Međunarodnom vojnom sudu te su time povećali interes za Tokijski proces. Uz to je japanski interes u Kini, zajedno s problematikom japanskih ratnih zločina protiv Kineza, bio povećan zbog normalizacije kinesko-japanskih odnosa 1972. godine. Sada se Tokijski proces proučavao iz različitih stajališta: svjesnost odgovornosti za prošli rat i frustracija te cinizam prema suđenju. Sumitami Takeshi tvrdi da su se Japanci zbog Rata u Vijetnamu i niza radikalnih socijalnih pokreta vidjeli kao agresori u odnosu na druge azijske države. Kinoshita Junji, poznati dramatičar moderne drame, je napisao predstavu bazirane na Tokijskom procesu. Prvi put je izvedena 1970. te se zove *Između boga i čovjeka* (*Kami to Hito tonon Aida* 神と人との間).

Sastoji se od dva dijela, prvi dio je rekreacija suđenja, a drugi se bavi manjim suđenjem ratnog zločina, a optuženik je bio vojnik. Predstava je istaknula da suđenje nije pružilo priliku da Japanci preispitaju sami sebe. Ona se bavila s radnjom i umjetnošću preispitivanja samoga sebe, prva polovica je koristila tišinu da to prikaže, dok je druga to aktivno demonstrirala. Kinoshita je natjerao publiku da misli o krivnji i odgovornosti svakog pojedinca. Istovremeno je realpolitika međunarodnih odnosa u to vrijeme podigla cinizam oko Tokijskog procesa. Ratni zločini, zločini protiv mira i čovječnosti su se događali u ratovima nakon Drugog svjetskog rata, no oni uglavnom nisu bili kažnjeni. Zbog toga je među Japancima jačalo mišljenje da je Tokijski proces bio primjer pravde pobjednika te da suđenja ratnim zločincima mogu provoditi samo pobjednici protiv pobijeđene strane. Cinizam je također rastao zbog sve veće prijetnje od nuklearnog rata koju su uzrokovale Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez, prijašnji članovi Saveznika. Tijekom 1960-ih i 1970-ih je izdano nekoliko knjiga koje su pružale uvid u Tokijski proces, a mnoge od njih su napisali ljudi koji su direktno ili indirektno sudjelovali u suđenju. No to nije značilo da je generalni interes za tu temu porastao. Većina knjiga se zasnivala na zabrinutosti autora o apatiji koja je vladala među japanskim narodom. No srž nezainteresiranosti i šutnje o Tokijskom procesu je bila drugačija od one tijekom perioda okupacije. Kako je prolazilo vrijeme, sjećanje na rat je počelo nestajati te se povećavao broj tzv. poslijeratne generacije, ona koja nije iskusila rat i Tokijski proces.

Mlada generacija je uživala u poslijeratnom ekonomskog razdoblju te mnogi od njih nisu detaljno poznavali prijeratnu i ratnu povijest (Futamura 2007, 75 - 79).

Sve do kasnih 1970-ih rasprava o Tokijskom procesu se fokusirala na dva pitanja: je li suđenje bilo primjer pravde pobjednika i je li povijesni pregled perioda od 1928. do 1945. koji se koristio na suđenju bio točan. Fokus na prvo pitanje bi često vodio to cinizma koji završava rasprave i rezultira nezainteresiranošću za samo pitanje. Fokus na drugo pitanje često rezultira debatom koja nije vrlo konstruktivna zato što ju prati emocionalna i ideološka revnost. Tijekom 1980-ih se pokušao ponovno proučiti Tokijski proces, no gledajući njegovo univerzalno značenje i pouke koje se mogu iz njega izvući. U prijašnjim debatama u njemu je nedostajalo jedno pitanje, a to je kako japanski narod gleda na suđenje te na koji način izvlače pouke iz njega koje mogu koristiti u budućnosti. Ōnuma Yasuaki, međunarodni učenjak prava, je naglasio važnost preispitivanja načina na koji su Japanci reagirali na Tokijski proces, te je smatrao da se suđenje treba istražiti u kontekstu poslijeratne odgovornosti japanskog naroda, pogotovo one prema azijskim žrtvama. Andō Nisuke je također bio međunarodni učenjak prava te su on, Ōnuma i Hosoya Chihiro, međunarodni politički teoretičar, održali Međunarodni simpozij o tokijskom suđenju ratnih zločina u svibnju 1983. godine. To je bila prva prilika da se u takvim razmjerima javno prouči suđenje, unutar međunarodnog i međudisciplinarnog konteksta. Simpozij je trajao dva dana te se fokusirao na povijesne, legalne, međunarodne i suvremene aspekte suđenja, a sudionici simpozija su bili novinari i intelektualci iz Japana i drugih država. Postignut je velik uspjeh te je bilo gotovo 1000 sudionika. Simpozij je naglasio da je važno prepoznati pozitivne aspekte suđenja radi međunarodnog mira i sigurnosti. Postignut je novi smjer za istraživanje Tokijskog procesa te su se dodali problemi perspektive koje nisu bile prisutne u prošlim rasprava o suđenju. No simpozij je otkrio da je i dalje bilo teško mirno raspravljati o toj tematici. Debate o povijesnim aspektima suđenja i njegovim povijesnim zapisima rata su često postajale burne. Simpoziji je održan prije prikazivanja dugometražnog dokumentarnog filma o Tokijskom procesu.

Film se zove *Tokijsko suđenje* (*Tōkyō Saiban* 東京裁判) te je prikazan 1983., a temelji se na filmovima koje je snimilo i držalo američko Ministarstvo obrane. Kobayashi

Masaki je bio direktor filma te je želio prikazati suđenje i povijesnu istinu što objektivnije. Uz to mu je bio cilj prikazati značaj suđenja za Japance unutar povijesnog konteksta kako bi publika mislila o miru i ratu. Film je bio vrlo uspješan. Došlo je i do neočekivanih komentara publike, primjerice neki gledatelji su smatrali kako su optuženici bili vrijedni hvaljenja, da je suđenje bilo političke prirode te da je bilo obuhvaćeno rasizmom. Nekoliko filmskih kritičara i novinara je smatralo da bi film mogao navesti ljude da opravdavaju taj dio japanske povijesti. Takvi osjećaji publike su bili povezani s povratkom nacionalnog ponosa kod Japanaca. Japan je u 1980-ima vratio samopouzdanje te je osjećaj japanskog ponosa sve više rastao, a zbog toga je Tokijski proces postao meta kritika. Premijer Nakasone Yasuhiro je 1985. preispitivao način na koji se izvršilo suđenje te izrazio zabrinutost da je ono stvorilo mazohističku tendenciju među Japancima zbog koje oni gledaju na Japan s prevelikom razinom kritike. Ministar edukacije je 1986. također kritizirao suđenje. No oni su bili manjina u političkim krugovima. Većina političara je rijetko govorila o Tokijskom procesu. Akademski pristup prema suđenju koji se razvio u 1980-ima se prenio i iduće desetljeće. Još jedan simpozij o toj tematici je održan 1996., a zvao se *Razmišljanje o Tokijskom suđenju: Kako se sudilo o ratu?*. Ovaj simpozij je pokušao na akademski i empirički način proučiti povijesnu i međunarodnu političku pozadinu suđenja, njegov pristup vojsci, diplomatima, carskom sudu, caru i njegov sveukupan značaj. Unatoč tome, Tokijski proces nije bio vrlo vidljiv u javnom diskursu Japana do 2005. godine.

Usprkos tome je 1995. objavljeno više knjiga o suđenju što dokazuje da je ono ipak ostalo o podsvijesti japanske javnosti. Šezdeseta obljetnica kraja Drugog svjetskog rata je bila 2005. te su se Japanci mogli osvrnuti na rat i ponovno pregledati njegovu ostavštinu. Političari su otvorenije nego prije komentiralo o Tokijskom procesu te su ga u većini slučajeva otvoreno kritizirali i sumnjali u njegovu pravednost. Intelektualci, mediji i akademici su se također počeli direktnije baviti tom temom. Novine *Asahi Shinbun* i *Yomiuri Shinbun* su 2006. pisale u suđenju, a Kinoshitina predstava iz 1970. je ponovno izvedena 2006. godine. Hisashi Inoue, japanski dramatičar, je napisao serijal predstava koje su se bavile Tokijskim procesom te su se fokusirale na njegov povijesni značaj i japansku ratnu odgovornost. Unatoč ovim događajima, Tokijsko suđenje je i dalje relativno neznana tema japanskom narodu (Futamura 2007, 79 - 85).

7. PROBLEMATIKA JAPANSKIH UDŽBENIKA POVIJESTI

U ovom radu su se već spominjale kritike japanskih udžbenika povijesti, a ovo poglavlje će detaljnije govoriti o toj temi. Prvo će ukratko raspraviti o poslijeratnom japanskom sustavu pisanja udžbenika, njihovom odobrenju i usvajanju. Komercijalni izdavači razvijaju tekst na temelju smjernica koje objavljuje država te se one odnose na prvih dvanaest razreda. Država treba autorizirati tekstove kao „školske udžbenike“ kako bi ih mogle koristiti javne i privatne škole. Izdavači predaju probne tekstove Ministarstvu obrazovanja kako bi ih ono odobrilo. To je tzv. sustav pregleda udžbenika koji je uveden 1948. godine. Ispitivači pregledaju tekstove i onda Vijeće za provjeru udžbenika donese konačnu odluku. Proces provjere često traje nekoliko mjeseci zato što su tekstovi često uvjetno odobreni, što znači država gotovo uvijek traži da se naprave izmjene. Od kraja Drugog svjetskog rata Japan je više puta od autora udžbenika povijesti tražio da naprave izmjene o osjetljivim problemima koji se tiču Rata na Pacifiku. Svaka srednja škola (od desetog do dvanaestog razred) bira koje će tekstove usvojiti među onima koji su autorizirani. Što se tiče osnovnih i nižih srednjih škola (od prvog do devetog razreda), lokalni distributeri usvajaju tekstove za njih. Učitelji moraju koristiti autorizirane tekstove prilikom nastave, no dopušteno im je obogatiti ih drugih knjigama i vlastitim priložima. Za razliku od država poput Kine i Južne Koreje, japanski udžbenici nisu napisani pod direktnim nadzorom vlade te ih ne objavljuje država. Nadalje, u japanskom sistemu je dostupno više tekstova za jednu temu. Japanski sustav pregleda udžbenika ograničava mišljenja objavljiivača, a to je bilo posebno primjetno u razdobljima nacionalističkih napada na udžbenike (Nozaki, Selden 2009, 118).

Jedna od najvećih kritika japanskih udžbenika nakon Drugog rata je bila njihovo glorificiranje i veličanje rata i cara, a važno je napomenuti da se to događalo i tijekom relativno mirnog razdoblja Taishō koja je trajalo od 1912. do 1926. godine. Odobravanje i glorifikacija rata se osjetila u tekstova pisanim za vrijeme japanskog zauzimanja Mandžurije 1931., a još više nakon što je Japan krenuo u rat protiv Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država u prosincu 1941. godine. Opis razdoblja Meiji u drugom izdanju udžbenika *Japanska povijest za osnovnu školu* je pun pripovijesti iz japanskih vanjskih ratova. Borba se opisivala kao herojskih pothvat kako bi se ostavio pozitivan

dojam na čitatelje, koji su u ovom slučaju bila povodljiva djeca osnovnoškolske dobi. Militaristički sadržaj je bio prisutan i u predmetima koji nisu imali veze s poviješću kao što je etika. Ti su se udžbenici koristili u najnižim razredima osnovne škole. Učenici četvrtih razreda su učili o svetištu Yasukuni, šintoističkom svetištu koje je posvećeno japanskim ratnicima koji su umrli u ratu. Ono će biti predmet rasprave u idućim poglavlju ovog rada. Jedan od ciljeva udžbenika koji su se bavili japanskim jezikom i pjevanjem je bio putem emocija usaditi militaristički duh u učenike. Udžbenici raznih predmeta su sadržali uzbudljiva pripovijedanja velikih pobjeda i vojničke hrabrosti (Ienaga 1994, 118 - 120).

Nakon što je car Hirohito objavio priznavanje Potsdamske deklaracije i bezuvjetnu predaju Japana, ministar edukacije je predstavio njegovu konačnu naredbu školama. Prema tom dekretu učenici i učitelji su se i dalje morali potpuno posvetiti dužnostima koje ih obvezuju prema caru i njegovoj moći, kako bi zaštitili i održavali nacionalni identitet. Smatrao je da narod nije bio dovoljno predan caru te da nije uspio potpuno iznijeti duh kojega je promovirala imperijalistička edukacija. No Saveznici nisu htjeli da se takav nacionalistički edukacijski sustav s naglaskom na caru nastavi te je zbog toga Ministarstvo edukacije naložilo školama da izbrišu militarističke dijelove iz svojih udžbenika povijesti tako da ih zacrne. No takva promjena koja je bila samo kozmetičke prirode nije bila dovoljna za Saveznike. Vrhovno zapovjedništvo Savezničkih snaga je potpuno zabranilo učenje japanske povijesti u školama te im je naredilo da odstrane udžbenika koji su bili u prekršaju. Novi ustav Japan je uveden 1947., a s njime i Temeljni zakon o obrazovanju. Prema tom zakonu se trebaju učiti temeljni principi demokracije, ljudskih prava i mira. Također su postavljena ograničenja na vladinu kontrolu edukacije. Država više nije mogla biti autor udžbenika te su se oni jedino mogli neovisno napisati i objavljivati kao nevladine knjige (Arai 2010, 114 - 115).

Prvi veliki napad na udžbenike se dogodio u lipnju 1955., nakon što je Ishii Kazutomo svjedočio pred Nacionalnim vijećem, tvrdeći da su izdavači udžbenika podmitili lokalne školske službenike koji odlučuju o osvajanju udžbenika. To je bio napad na protu militarističke, ljevičarske udžbenike. Ishii je napao udžbenike socijalnih znanosti i povijesti zato što su promovirali ljevičarske i protukapitalističke ideje. On je potajno surađivao s Demokratskom strankom, radeći niz brošura koje su kritizirale opise u udžbenicima koje

su napisali autori bliski s Japanskim sindikatom učitelja. Taj napad na udžbenika je poslužio kao ideološka spojnica pomoću koje su se spojile Demokratska i Liberalna stranka (Nozaki, Selden 2009, 121).

Konzervativni blok se ujedinio 1955. te je formirana Liberalna demokratska stranka koja će vladati državom idućih četrdeset godina. Ministarstvo edukacije je u tom razdoblju pojačalo kontrolu nad udžbenicima povijesti te se uplitalo u dijelove koji su obrađivali lošiju stranu japanske povijesti. No takva revizionistička politika je naišla na otpor unutar i izvan države. Postepeno jačanje državne kontrole nad udžbenicima i školama te pokušaji da se vrate predratne razine nacionalizma su doveli do otpora iz raznih dijelova društva, a najglasniji su bili učitelji iz javnih škola. Neki od njih su bili uhićeni i dovedeni pred sud (Arai 2010, 116).

Ispitivači udžbenika iz Ministarstva za obrazovanje su iza zatvorenih vrata otvoreno preispitali koncept znanstvene povijesti, povijesnog istraživanja baziranog na empiričkim podacima te kritičkog ispitivanja mitologije (Nozaki, Selden 2009, 122).

Prvi udžbenik povijesti koji je izazvao polemiku u javnosti je bio *Nova japanska povijest* kojega je napisao Ienaga Saburo. Prvo izdanje je izašlo 1952. te je kritiziralo masakr u Nankingu i druge grozote koje je počinila japanska carska vojska. Njegova popularnost i uporaba u školama je uzrujala desničarske grupe te ga je Ministarstvo obrazovanja cenzuriralo, tvrdeći da očito obmanjuje učenike. Zbog toga se zabranilo objavljivanje tog udžbenika te je Ienaga morao raditi izmjene, unatoč njegovim željama da se kritizirani dijelovi zadrže zato što naglašavaju japansku poslijeratnu odgovornost i osvještavaju javnost o počinjenim ratnim zločinima. Unatoč izmjenama Ministarstvo i dalje nije htjelo odobriti udžbenik te je 1965. Ienaga podnio tužbu protiv Ministarstva, tvrdeći da je Vijeće za provjeru udžbenika odredilo da su neki termini u *Novoj japanskoj povijesti* neprikladni te da ih se treba mijenjati. Druga tužba je podnesena 1967., a treća 1984. godine. Ienaga je djelomično dobio slučaj 1997., a Vrhovni sud je odredio da je Ministarstvo u nekim slučajevima tražilo neprikladne promjene u udžbeniku (Gu 2015, 30 - 31).

Tijekom svih sudskih procesa Ienaga nije bio sam te ga je podržavalo mnogo ljudi i grupa, uključujući istaknute povjesničare. Primjerice, tri mjeseca nakon početka prve

tužbe je organizirano *Društvo povjesničara i ljudi zainteresiranih za povijest u potpori tužbe protiv cenzure udžbenika*. Iznagone tužbe i pokreti koji su ih podupirali su imali značajan utjecaj na provedbu cenzure, no cijela scena koja se ticala cenzure se drastično promijenila 1982. godine. Tog ljeta je cenzura udžbenika povijesti u Japanu postala međunarodni problem, a kritičarima sustava cenzure su pomogli razni protesti koji su se odvijali u azijskim državama koje su patile od japanske agresije tijekom rata (Kibata 1999, 3108).

Međunarodna rasprava oko cenzure je bilo pokrenuta zbog novinskih izvješća prema kojima je japansko Ministarstvo edukacije naredilo autorima raznih udžbenika povijesti da naprave razne izmjene. Najozloglašenija izmjene se ticala termina „agresija/invazija“, koji su trebali biti promijenjeni u „napredovanje“ prilikom opisa akcija japanske vojske u sjeveroistočnoj Kini tijekom 1930-ih. Ova afera je sadržala karakteristike koje će biti prisutne i u idućim. Nju su pokrenuli i oblikovali masovni mediji, poglavito novinski izvještaji koji su često odražavali međunarodnu interakciju. Također je često dolazilo do istinskog, no neproučenog kopiranja dijelova tekstova, što je bilo pogodno za proizvodnju netočnosti koje su pojačavale debatu. Nadalje, raspravu su nastavljali specifični uvjeti u domaćinstvu te je ona postala dio veće rasprave o japanskoj ratnoj dogovornosti. Ona se istovremeno pretvorila u izvor i potencijalni izazov legitimitetu vlade. Zbog ove afera je Ministarstvo edukacije u sustav autorizacije udžbenika uvelo Klauzulu o susjednim državama, prema kojoj se u udžbenicima treba pridati pozornost perspektivi japanskih susjednih država. Konzervativne i desničarske snage su pokazale nezadovoljstvo prema toj klauzuli zato što smatraju da je ona znak da Japanci podliježu diplomatskog pritisku. Konzervativna protureakcija je dovela do druge velike debate o udžbenicima.

Nacionalni odbor za zaštitu Japana je 1986. stvorio udžbenik povijesti za srednje škole koji se zvao *Nova povijest Japana*. Taj udžbenik je bio desničarski nastrojen te je izazvao negativne reakcije u Južnoj Koreji i Kini. Debata koje se stvorila je stavila japanskog premijera u poziciju između diplomatskih nužnosti i domaćih obveza te birokratskih procedura. Ona je također pružila uvid u konzervativni svjetonazor japanske političke scene. Kada ga se pitalo o problemu udžbenika povijesti, Fujio Masayuki, tadašnji ministar edukacije, je rekao bezosjećajne komentare o masakru u Nankingu, hramu

Yasukuni i japanskim akcijama u Koreji. Tijekom 1990-ih se povećala opća svjesnost o neriješenim ratnim pitanjima i o japanskoj ratnoj odgovornosti. Premijer Hosokawa je 1993. priznao da je Japan provodio agresivni rat, a 1995. je donesena rezolucija na Nacionalnom vijeću koja je sadržala službenu izjavu isprike i žaljenja. Isto je izjavio premijer Murayama, Hosokawin nasljednik. No takve promijene u japanskoj politici su bile razlog za zabrinutost među konzervativcima i desničarima. Zbog toga su organizirane razne revizionističke grupe. Jedna takva grupa je uspostavljena 1996. te se zove *Japansko društvo za reformu udžbenika povijesti* (*Tsukuru-kai* つくろ会). Ona je proizvela udžbenik za niže srednje škole koji se zove *Novi povijesni udžbenik*. Udžbenik predstavlja verziju japanske povijesti koja je obilježena militarističkim nacionalizmom te često ima snishodljiv pogled na japanske susjedne države. U nekim slučajevima su njegovi autori pokušali opravdati radnje Japana tijekom Drugog svjetskog rata do te mjere da su konzervativni ispitivači udžbenika u Ministarstvu obrazovanja, kulture, sporta, znanosti i tehnologije morali zahtijevati veću količinu obzira prema japanskim susjednim državama. Udžbenik je odobren u proljeću 2001., nakon neobično velikog broja prepravki (Schneider 2008, 109 - 111).

Tijekom 1990-ih je izbila još jedna velika međunarodna kontroverza oko udžbenika. Došlo je do promijene u akademskoj paradigmi te je *Japansko društvo za reformu udžbenika povijesti* primjenjivalo argument koji je tvrdio da se povijest prirodno razlikuje od države do države. Zbog toga je bilo teže svrstavati događaje u činjenično „pravilne“ i „nepravilne“. Tada se odvijala borba u medijima koja je povećavala debatu o toj temi. Njezini sudionici su bile novine, *Asahi* su predstavljale progresivni svjetonazor, a *Sankei* konzervativni. U tom desetljeću su jačale organizacije civilnog društva, njihov broj se najviše povećao u Južnoj Koreji, značajan rast se događao u Japanu, a počele su se pojavljivati i u Kini. *Japansko društvo za reformu udžbenika povijesti* se može smatrati konzervativnom građanskom grupom. Japanske progresivne građanske grupe su koristile razne progresivne mreže te su se povezivale s njihovim korejskim dvojnicima kako bi lobirali kod lokalnih školskih odbora protiv usvajanja *Novog povijesnog udžbenika*. Zbog toga je vrlo malo škola usvojilo taj udžbenik (Schneider 2008, 111).

Tijekom pregleda udžbenika 2000. i 2001. godine je došlo do otvoreno sporne borbe oko udžbenika. Neonacionalističke grupe, unatoč tome što su bile podijeljene oko raznih socijalnih, političkih i edukacijskih problema, su se pridružile u potpori za dva zajednička cilja. Prvi je bio napad na postojeće tekstove kako bi se provele izmjene, a drugi je bio razvoj nacionalističkog udžbenika povijesti za niže srednje škole kojega bi autorizirala država i usvojili lokalni školski okruzi.

Prvi cilj je bio brzo postignut. Izdavači udžbenika su u proljeće 2000. poslali konačne nacрте udžbenika za 2002. godinu Ministarstvu obrazovanja. U njima su bili skraćeni ili potpuno maknuti opisi mnogih ratnih zločina. Izdavači su proveli „samocenzuru“ zbog žestoke neonacionalističke klime, raznih javnih napada od strane političara i konzervativnih građanskih grupa. Najznačajnija promjena se ticala problematike „žena za utjehu“, koja je bila skoro potpuno izostavljena. Prijašnje verzije udžbenika su bile iz 1997. te se ta tema spominjala u svih sedam udžbenika povijesti za niže srednje škole. U tri udžbenika iz 2002. godine ta tema se uopće ne spominje, a u ostala tri se spominje vrlo kratko te se ne koristi termin „žene za utjehu“. Samo jedan sadrži terminologiju te proširenu raspravu iz prijašnjih verzija.

Drugi cilj je izazvao nacionalnu i međunarodnu kontroverzu. *Novi udžbenik povijesti* je bio šovinističke prirode te je sadržavao osnovne netočnosti, što je izazvalo negodovanje povjesničara, učitelja i javnosti. Došlo je do protesta od strane Južne Koreje, Kine i drugih azijskih zemalja. Unatoč tome, Ministarstvo edukacije je odobrilo udžbenik pod uvjetom da autori naprave više od sto trideset izmjena. Ministarstvo je izrazilo neutralnost te je reklo da lokalni školski odbori odlučuju koji će se udžbenici usvojiti. Na kraju je tržišni udio *Novog povijesnog udžbenika* iznosio 0.039 posto u proljeće 2002. godine. *Japansko društvo za reformu udžbenika povijesti* je htjelo postići minimalno 10 posto tržišnog udjela pa se *Novi udžbenik povijesti* smatrao neuspjehom. *Društvo* je izmijenilo tekst i poslalo ga na procjenu udžbenika 2004. i 2005. godine, a Ministarstvo edukacije ga je odobrilo. Unatoč tome, tržišni udio je iznosio samo 0,39 posto (Nozaki, Selden 2009, 133 - 134).

Razmirice između progresivnih i konzervativnih mišljenja oko udžbenika povijesti traju sve do danas te je upitno hoće li te dvije struje misli doći do zaključka koji će zadovoljiti obje strane.

8. SVETIŠTE YASUKUNI

Svetište Yasukuni je stvoren 1869. godine, a njegova svrha je bila odati počast ljudima su umrli tijekom Boshin rata ¹¹ boreći se na strani cara. Svetište se prvobitno zvalo Tōkyō Shōkonsha (svetište za pozivanje duhova), ali mu je 1979. promijenjen naziv u Yasukuni, što znači mirna zemlja. Kao što je rečeno u prijašnjim poglavljima, političko-religiozna ideologija koja je prevladavala Japanom krajem devetnaestog i u prvoj polovici dvadesetog stoljeća je naglašavala važnost cara, a od naroda se očekivalo da pokaže apsolutnu poslušnost i predanost carskom sustavu. Ta ideologija se zove državni šintoizam zato što koristi šintoizam¹², najstariji japanski religijski sustav, kao oruđe za državnu kontrolu. Svetište Yasukuni je bilo njezin centar. Iako ima naočigled religioznu svrhu, ono je u svojoj srži bilo politička institucija koja predstavlja državu i njezine interese. Služio je da se postignu tri funkcije koje su bile međusobno povezane. Sveobuhvatni cilj je bio pružiti ideološku potporu za imperijalne planove Japana putem administracije života i smrti japanskih građana. Prisustvo svetišta je stvorilo i održavalo zamišljenu vezu između cara, vojnika i ostalih građana. To je bilo od iznimne važnosti u održavanju nacionalnog identiteta i u osiguravanju trajne potpore za rat. Veze između svetišta i naroda su bile ojačane putem religioznih rituala koji su slavili poginule ratnike. Učinak ove prakse je bio poticanje žrtvovanja za naciju i brisanje negativnih aspekata ratovanja. Tako su japanski građani počeli sve više cijiniti nacionalni identitet, a ne osobni.

Nadalje, u svetištu se odražavao ritual u kojemu su pali ratnici pretvoreni u božanstva (*kami*). U šintoizmu su se samo carski potomci ili veliki heroji štovali kao božanstva, to nikada prije nije bilo moguće za obične građane. No svaki vojnik koji je bio štovan u svetištu je pretvoren u božanstvo zbog činjenice što je umro boreći se u ime cara. Ratnici

---

¹¹ Trajao je od 1868. do 1869. godine te se vodio između šogunata Tokugawa i onih koji su htjeli političku moć vratiti u ruke carskog dvora. U pitanju su bili razni samuraji i carski službenici koji su htjeli da car Meiji preuzme vlast. Carska strana je pobijedila te je to označilo kraj šogunata.

¹² Japanska autohtona religija. Temeljno vjerovanje u šintoizmu je da postoje razna božanstva koja su duhovi prirodnih sila. U svakom predmetu iz prirode postoji duh koji zahtijeva poštovanje.

koji su poginuli u daljnjim japanskim ratovima su također bili štovani u Yasukuniu. Danas Yasukuni ima istu funkciju te štuje vojnike koji su umrli služeći u Japanskim obrambenim snagama¹³. Većina Japanaca smatra da je svetište Yasukuni mjesto za komemoraciju ljudi koji su umrli služeći Japanu. Osim prijašnje navedenih funkcija, svetište je imalo psihološki efekt koji je mijenjao osjećaje ožalošćenih. Njihova bol i tuga su se pretvorile u ponos i veselje zato što su preminuli dobili carski blagoslov i bili pretvoreni u šintoistička božanstva. Kroz tu izmjenu emocija je došlo do osjećaja neupitne odanosti caru i državi, jačeg osjećaja nacionalnog jedinstva kroz kolektivno iskustvo boli i veselja te do jače želje za postizanje carske misije. Car je posjećivao svetište ili je slao carske izaslanike u posjete sve do 1978. godine, a ti posjeti su prestali zbog toga što su u svetištu bili štovani ratni zločinci kategorije A. Iz navedenog se može zaključiti da svetište Yasukuni nije samo vjersko mjesto, nego i ideološki motivirana institucija u kojoj se preminuli vojnici oplakuju i prisvajaju za političke ciljeve. Ono se može smatrati simbolom ekspanzionističkog nacionalizma i autoritarne vizije domaćeg socijalnog poretka. Zbog toga je bilo od velikog značaja konzervativnim nacionalistima (Ryu 2007, 707 - 710).

Nakon poraza Japana u Drugom svjetskom ratu, američke okupacijske snage su ukinule državni šintoizam. Unatoč tome, svetište Yasukuni je moglo nastaviti sa svojim aktivnostima, no pod uvjetom da privatna vjerska institucija ili svjetovna institucija koju financira država. Izabrana je prva opcija, ali šintoistički rituali nisu bili jako promijenjeni. Iako se više nije smatralo da car ima božansko podrijetlo, duše koje su pohranjene u hranu su ga trebali i dalje posjedovati kako bi se mogla održavati praksa njihovog pretvaranja u *kamije*. No to je dovelo svećenike svetišta i one koji su podupirali njegovo poslijeratno postojanje, među njima su bile ožalošćene obitelji, ratni veterani te razni intelektualci i političari, u sukob s poslijeratnom stvarnošću i njezinim dimenzijama. Prva od njih je bio katastrofalni poraz Japana i njegovo razaranje u Drugom svjetskom ratu. Nadalje, postojale su osude Japana zbog njegovog kolonijalnog i militarističkog proširenja u Aziju, kao i osude za ratne zločine koje je počinila Japanska carska vojska. Osim toga, mnogi visoki vojni časnici su bili osuđeni za ratne zločine na Tokijskom procesu. Ove činjenice su poništile pravednost ciljeva zbog kojih su umrli mnogi japanski vojnici. Oni su

---

¹³ Oružane snage Japana koje su utemeljene nakon Drugog svjetskog rata

mogli izgubiti božanski status u očima poslijeratne generacije, koja je htjela zaboraviti prijeratne vrijednosti i prihvatiti pacifistički ustav (O'Dwyer 2010, 150 - 151).

Unutar Yasukunia se nalazi vojni i ratni muzej Yūshūkan, koji je osnovan 1882. godine kao vojni muzej svetišta. Toshiaki Nanbe, direktor muzeja i glavni svećenik Yasukunia, je izjavio da je glavna funkcija muzeja štovanje duhova poginulih vojnika. U njemu se nalaze razni predmeti koji su nekada pripadali vojnicima obilježenim u Yasukuniu, a osim toga se mogu vidjeti srednjovjekovni oklopi i mačevi. Najočitija atrakcija je izloženo tijelo vojnog borbenog aviona kojega je koristilo Japansko ratno zrakoplovstvo. Muzej sadrži petnaest izložbenih soba, a njih trinaest je posvećeno objašnjavanju ratova u kojima je sudjelovao Japan tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Smrti vojnika su objašnjene kao dobrovoljni činova zbog ljubavi prema državi i obitelji. Također su izložena pisma raznih *kamikaza*¹⁴. U muzeju ne postoji diskurs koji potiče kritično proučavanje nacionalnih politika koje su dovele do smrti tih pilota, a nema ni izjava koje izražavaju žaljenje ili ispriku. Narativ muzeja je stavljen u religiozni kontekst koji stimulira nacionalizam i legitimizira nacionalne interese, naglašavajući ustrajan odnos između religije i politike. Pažnja se miče od grozota ratnih smrti, a naglašava se veličanje nacije te se potvrđuje postojeća nacionalna politika regrutiranja mladih ljudi koji bi poslužili kao žrtve za državu (Miyamoto 2012, 57 - 58).

Svetište je postalo predmet kontroverze 1978. godine, zbog štovanja duhova ratnih zločinca kategorije A. Japanski premijeri koji su nakon te odluke posjetili Yasukuni su ponekad opravdali svoje pravo na tu odluku, rekavši da je način na koji Japan štuje poginule japanske vojnike unutarnja afera te da svaka nacija ima pravo obilježavati poginule vojnike na način koji obilježava njezinu jedinstvenu povijest i običaje. To opravdanje je često kritizirano, obično zbog toga što japanski ustav zabranjuje uplitanje religije u državna pitanja (O'Dwyer 2010, 147).

Suvremeni japanski desničari smatraju da je Yasukuni simbol požrtvovnosti i patriotizma, te da predstavlja povijest modernog Japana i nedaća koje je on izdržao. Njegovo postojanje im osigurava da će se japanska tradicija, religija i kultura nastaviti.

---

¹⁴ *Kamikaze* – naziv za pilote-samoubojice koji su se primjenjivali tijekom Drugog svjetskog rata. Cilj pilota je bio sudariti se s avionom u metu.

Nadalje, vjeruju da osuđivanje uloge Japana u Drugom svjetskom ratu vodi do osude moderne japanske povijesti. Desničarske grupe koje podržavaju posjete Yasukuniu od strane japanskih premijera se mogu podijeliti u tri skupine. One su velike desničarske grupe za pritisak, male desničarske aktivističke skupine i desničarski intelektualci koji zagovaraju svoje ideje putem masovnih medija. Grupe za pritisak imaju najveći politički utjecaj, a one uključuju Japansku asocijaciju ožalošćenih obitelji i manje organizacije poput Federacije vojnih mirovina, Asocijacije šintoističkih svetišta, Japansku konferenciju i umirovljenu Asocijaciju za obilježavanje duhova palih heroja. Skoro sve te organizacije imaju blizak odnos s Liberalno demokratskom strankom. Neke do njih šalju svoje predstavnike na parlament kao političare Liberalno demokratske stranke, a članovi Stranke ponekad budu njihovi predsjednici. Nije pretjerano reći da su desničarske grupe za pritisak dio Liberalno demokratske stranke. Te grupe uključuje razne poslove, javne usluge, religiozne i ideološke organizacije. Političari Stranke su 1981. osnovali Asocijaciju članova parlamenta za zajednički posjet svetištu Yasukuni. Njezini članovi tri puta godišnje posjećuju svetište.

Desničarski aktivisti se uglavnom sastoje od manjih grupa koje imaju po desetak članova. Oni rade demonstracije na ulicama vozeći crne kombije i koristeći megafone kako bi izrazili svoje ideje. Te grupe se često preklapaju s organiziranom kriminalnom organizacijom *yakuza* pa se često desničarski političari i grupe za pritisak drže dalje od njih. Stručnjaci su potvrdili da je osamdeset do devedeset pet posto desničarskih aktivista povezano s *yakuzom*. Aktivisti koji nemaju veze s *yakuzom* se mogu podijeliti na autentične desničare i nove desničare. Njih većina političara smatra „nedodirljivima“ zato što koriste ilegalne i ekstremne taktike kao što su prijetnje, nasilne demonstracije i u nekim slučajevima terorizam. Autentični desničari naglašavaju tradicionalne i narodne simbole te vrijednosti, primjerice svetište Yasukuni, šintoizam, car te klasična japanska književnost. Novi desničarski pokret je ultranacionalističan te ne stavlja uvijek naglasak na tradicionalne simbole i vrijednosti. Što se desničarskih intelektualaca tiče, među njima su razni sveučilišni profesori, pisci i publikacije masovnih medija (Shibuichi 2005, 199 - 202).

Što se tiče japanskih ljevičara, oni predstavljaju progresivnu snagu u diskursu oko svetišta Yasukuni. Smatraju da je ono simbol okrutnog militarizma i ne vole ideju da ono štuje duhove palih heroja. Po njima postojanje tog svetišta dokazuje da militarizam i feudalizam preživljavaju u suvremenom japanskom društvu. Inzistiraju na tome da posjeti premijera krše klauzulu o odvajanju religije i države koja je uvedena u ustavu 1946. godine. Nadalje, smatraju da je Yasukuni simbol imperijalističkog i feudalističkog Japana koji je nestao 1945. te odbijaju ideju da ono ima povezanost s identitetom Japana. Pokazuju simpatiju prema japanskim civilima koji su stradali tijekom ratnog razdoblja, kao i prema stranim državama koje su patile zbog japanske invazije. Zbog toga mogu stvarati saveze s istomišljenicima iz Južne Koreje i Kine. Japanski ljevičari se sastoje od političkih stranki kao što su Japanska komunistička stranka i Socijaldemokratska stranka, radničkih sindikata koji ih podržavaju, raznih ljevičarskih nevladinih udruga kao što je Nacionalna organizacija za ožalošćene obitelji Pacifika te od ljevičarskih masovnih medija kao što su novine *Asahi shinbun*. Desničarske snage su od kasnih 1950-ih do ranih 1970-ih pokušale izglasati zakon u Nacionalnom vijeću koji bi ponovno nacionalizirao svetište Yasukuni, ali su ljevičarske snage uspjele to spriječiti. Zbog toga su desničari odlučili promijeniti strategiju tijekom 1970-ih te su stavljale pritisak na premijera Japana da posjećuje svetište. Radnički sindikati i druge nevladine udruge su održale demonstracije protiv posjeta svetištu te su javno izrazile vlastito mišljenje o tom pitanju. Osim toga, takve udruge su podnijele tužbe protiv vlade i svetišta. Ljevičarski mediji su objavili razne članke i uvodnike koji su kritično govorili o toj temi, a osim toga su novine *Asahi shinbun* sadržale citirane reakcije iz Kine i Južne Koreje kako bi stavile pritisak na desničare i vladu. Od ljevičarskih novinara i akademika, Tanaka Nobumasa je najviše pisao o svetištu Yasukuni (Shibuichi 2005, 203 - 204).

Premijer Nakasone je držao svoju od poziciju od 1982. do 1987. godine te bio desničarski nastrojen. On je 15. kolovoza 1985. službeno posjetio svetište Yasukuni te je primio razne kritike od strane ljevičara. Uz to je Kina tražila da promjeni svoju politiku prema svetištu te je on popustio pritisku, no zbog toga su mu desničarski aktivisti prijetili atentatom. Za razliku od njegovih prethodnika, Nakasone je najavio da će službeno posjetiti svetište. Prijašnji ministri su najavili da su njihovu posjeti svetištu privatni ili su svoje posjete radili kriomice, kako bi zaobišli ustavnu klauzulu koja odvađa religiju od

države. Masovni mediji su ustanovili dva uvjeta koji definiraju službeni posjet svetištu. Prvi je objava ministra u službenom posjetu, a drugi je vladino plaćanje pristojbe za svetište prilikom posjeta. Japanski masovni mediji su prvi put počeli kritizirati premijerove posjete svetištu nakon što je to učinio premijer Miki Takeo 1975. godine. Nakasone je svojim posjetom želio ustanoviti nacionalno-državni identitet te napraviti presedan za posjet budućih ministara, a to je učinio iz dva razloga. Prvi razlog je bio pritisak od strane Japanske asocijacije ožalošćenih obitelji, a drugi su bila njegova vlastita iskustva tijekom Drugog svjetskog rata. On je bio pomorski časnik te je izgubio mnogo kolega i pomoraca kojima je bio zapovjednik. Tijekom proljeća i ljeta 1985. ljevičarske političke stranke, poput Japanske socijalističke stranke, Japanske komunističke stranke i Budističke slobodne vladine stranke, su zahtijevale da se Nakasone suzdrži od posjeta svetištu te su održane demonstracije protiv njegovog službenog posjeta. Ljevičarski masovni mediji kao što su novine *Asahi shinbun* i *Mainichi shinbun* su pisali reportaže o tim protestima i podržavali ih. Nakasone je posjetio svetište unatoč protestima te je došlo do neočekivano glasnog odgovora iz Kine.

Glasnogovornik Kine iz Ministarstva vanjskih poslova je 14. kolovoza 1985. izrazio nezadovoljstvo Kine tijekom redovne konferencije za novinare. Nakasone je ozbiljno shvatio proteste te je u listopadu 1985. otkazao svoj posjet jesenkom festivalu svetišta te je poslao Abe Shintaoa, ministra vanjskih poslova, u Kinu. A Nakasone je održao sastanak s premijerom Kine u New Yorku. Osim toga razni političari iz Liberalno demokratske stranke su neslužbeno izrazili simpatiju prema osjećajima kineskog naroda i potrebu da Japan treba promisliti o vlastitom položaju. Nakasone nakon toga nije posjećivao svetište sve do kraja svog mandata. Moguće je da je razočarao desničarske aktiviste zato što je imao blizak donos s njima u prošlosti. Desničari su ga smatrali izdajnikom iz tri razloga.

Prvi je razlog bogohuljenje. On je htio iskoristiti službeni posjet svetištu 1985. godine kako bi demonstrirao vezu između šintoističkih tradicija i države, no nije htio previše prekršiti klauzulu o odvajanju države i religije iz ustava. Na kraju nije dopustio da vlada plati naknadu za svetište umjesto njega. Zbog istog razloga je htio razvodniti šintoističke note posjeta. Uz to je obavijestio svetište da neće dopustiti održavanje službenih

šintoističkih rituala, pritom naljutivši svećenika svetišta. Drugi razlog se ticao ratnih zločinaca klase A čiji se duhovi štiju u Yasukuniu. Kina je 1985. rekla da bi dopustila posjete japanskih premijera svetištu pod uvjetom da se u njemu prestanu štovati duhovi ratnih zločinaca klase A. Nakasone je bio voljan to prihvatiti te je pokušao nagovoriti glavnog svećenika svetišta i ožalošćene obitelji preminulih ratnih zločinaca da također pristanu, no oni su odbili. Konačni razlog je bio njegovo naočigled popuštanje pred stranim pritiskom. Nakon njega niti jedan japanski premijer nije posjetio Yasukuni sve do 1992. godine (Shibuichi 2005, 206 - 207).

Posjet premijera Miyazawe Kiichia u studenom 1992. je držan u tajnosti sve dok ga novine nisu otkrile javnosti 1996. godine. Nakon njega je premijer Hashimoto Ryūtarō na kratko posjetio svetištu za svoj rođendan u srpnju 1996. godine. No zbog toga su ga kritizirali domaći ljevičari i Kina te nije obavljao posjete sve do kraja svojeg mandata. Unatoč tome što su njegovi posjeti svetištu uzrokovali diplomatske sukobe i domaće razmirice, premijer Jun'ichirō Koizumi ¹⁵ih je redovito održavao. On je ozbiljno shvaćao potporu desničarske grupe Japanska asocijacija za ožalošćene obitelji. Ona je bila jedina moćna grupa za pritisak na koju se mogao osloniti zato što je Koizumi antagonizirao mnoge grupe njegovim obećanjima i naporima koji se fokusiraju na reformu japanske ekonomije. Samo ljevičarski masovni mediji i intelektualci su bili dovoljno glasni prilikom kritiziranja Koizumia. To se može odražavati na nagli pad u popularnosti kod najveće ljevičarske stranke, Japanske socijalističke stranke, koja je izgubila svoje tradicionalne pobornike nakon što je stvorila koaliciju s Liberalno demokratskom strankom 1994. godine. Bitno je napomenuti da Koizumi nije imao veze s desničarskim aktivistima. Kina je također kritizirala njegove posjete svetištu, dok su se ona i Južna Koreja snažno protivile istima. On je tijekom predsjedničkih izbora Liberalno demokratske stranke u travnju 2001. godine prvi put objavio da će posjećivati svetište 15. kolovoza ¹⁶što je izazvalo snažnu reakciju Kine i Južne Koreje. Korejski mediji su ga snažno kritizirali te je došlo do protujapanskih demonstracija u Južnoj Koreji. Protesti su imali učinak te je Koizumi učinio kompromis te je promijenio datum posjeta na 13. kolovoza (Shibuichi 2005,

---

¹⁵ Bivši japanski premijer od 2001. do 2006. godine

¹⁶ 15. kolovoza 1945. je car Hirohito narodu objavio odluku o predaji Japana

209 - 211). Svetište Yasukuni je i danas tema burnih rasprava i razmirica, a današnji premijer Japana Kishida Fumio nije osobno posjetio svetište.

9. ZAKLJUČAK

U zaključku će se proučiti dva istraživanja koje su imala isti cilj, no provedena su tijekom različitih godina. Prvo istraživanje je provedeno od prvog do petnaestog kolovoza 2007. i 2008. godine, dok je drugo istraživanje provedeno u istom vremenskom periodu 2017. i 2018. godine. Petnaestog kolovoza 1945. godine je objavljena kapitulacija Japana te se zbog toga ratne teme javljaju u puno većoj mjeri na televizijskim programima. Cilj istraživanja je bio cjelodnevno snimati japanske televizijske programe koji su se prenosili u tom periodu i koji su imali veze s Drugim svjetskim ratom, te tako dobiti uvid u način na koji mediji poput televizije utječu na stvaranje japanskog kolektivnog sjećanja na to vremensko razdoblje (Córdoba -Arroyo 2019, 95 - 97).

Tijekom istraživanja provedenog 2017. godine snimalo se šest različitih televizijskih kanala (*NHK Sōgō1 Fukuoka NHK 総合 1 福岡*, *KBC Television KBC テレビ*, *RKB Daily Broadcasting RKB 毎日放*, *FBS Fukuoka Broadcasting Co. FBS 福岡放送*, *TVQ Kyushu Broadcasting System 1 TVQ 九州放送 1*, *TV Nishinippon テレビ西日本*) i sveukupno 3,199 programa, a od toga se 185 programa ticalo Drugog svjetskog rata. Na početku bi tri pojedinca radila analizu sadržaja, a ako bi došlo do nesuglasica bi se uvažilo mišljenje većine. Od likova koji se pojavljuju u tim programima, 2007. godine Japanci su se pojavljivali u relativnoj frekvenciji od 90%, 2008. se taj broj smanjio na 81%, dok je 2017. godine porastao na 82%. Od ne japanskih likova, najvišu zastupljenost su imali članovi Savezničkih snaga, koji su 2017. godine imali zastupljenost od 7%. Postotak Kineza je bio 1.6%, a Korejaca samo 0.6%.

Što se tiče pozicije „žrtve“ i „počinitelja“, istraživanje iz 2017. godine je pokazalo da su 88% posto likova koji se prikazuju kao „žrtve“ ili „donekle žrtve“ Japanci. Od ostalih „žrtava“ ili „djelomičnih žrtava“ je 2.7% Kineza, 0.3% Korejaca, 0.6% ljudi iz drugih

teritorija koje je Japan okupirao, 1.3% ljudi iz Savezničkih sila, 0.2% ljudi iz Sila Osovine osim Japana, a 4% nepoznatih. No takvi podatci ne znače nužno da japanske televizijske stanice smatraju da se velika većina žrtava Drugog svjetskog rata sastoji od Japanca. Naime, prirodno je da japanski emiteri proizvode programe koji imaju fokus na Japan (Córdoba -Arroyo 2019, 101).

Iako se može vidjeti da se trend nedovoljnog predstavljanja ostalih nacija koje su sudjelovale u Drugom svjetskom ratu nastavio, također se može vidjeti promjena. Kinezi se sve više nastavljaju prikazivati kao „žrtve“ rata. Korejci se prikazuju dosta nejasno, niti kao „žrtve“, a niti kao „počinitelji“. Najviše nedostaje perspektiva iz Filipina, Indonezije, Singapura i drugih otoka koji su doživjeli veliku štetu tijekom rata (Córdoba -Arroyo 2019, 105 - 106).

Japanski ratni zločini tijekom Drugog svjetskog rata su tema koja je uzrokovala brojne debate u japanskom društvu, a neki od njih su postali tema javne rasprave tek u osamdesetim godinama prošlog stoljeća. Japan je bio pod američkom okupacijom od 1945. do 1952. godine te su u to vrijeme japanski mediji bili pod velikom cenzurom zbog koje nisu mogli kritizirati američke okupacijske sile. Japanskim ratnim zločincima se prvobitno sudilo na Tokijskom procesu, koji je često kritiziran zbog uplitanja politike u sudski proces. Primjerice, car Hirohito nije bio osuđen iako je on bio vladajuća politička figura za vrijeme rata. To je napravljeno kako bi se očuvala carska titula te kako bi Sjedinjene američke države dobile saveznika u borbi protiv komunizma. Osim toga, tijekom rata, a i u onim budućim, su mnoge druge države počinile ratne zločine, no za te zločine nije provedeno suđenje. Unatoč tome, ratni zločini koje je počinio Japan u to vrijeme su jedni od najokrutnijih u modernoj povijesti te variraju od masovnih pokolja i silovanja civilnog stanovništva do ljudskih eksperimentiranja. Progresivni ljevičari smatraju da Japan treba učiniti sve što može kako bi se iskupio za svoje radnje tijekom rata, dok tradicionalistički desničari smatraju da Japan treba biti ponosan svojom tradicijom te da su mnogi ratni zločini, poput masakra u Nankingu, preuveličani. Postoje i neki koji smatraju da je taj događaj potpuno izmišljen. Debata između ove dvije strane se možda najbolje vidi kada se proučava svetište Yasukuni i rasprava koju je on uzrokovao. Najveća konzervativna stranka u Japanu je Liberalno demokratska stranka,

ona je osnovana 1955. godine te je značajno utjecala na raspravu o japanskim ratnim zločinima. Posebno je važna kada se priča o problematici japanskih udžbenika povijesti, koji su često cenzurirani kada su pričali o ulozi Japana u Drugom svjetskom ratu te o ratnim zločinima japanske vojske.

Vrativši se na pitanja postavljena u uvodu ovog rada, iz svega napisanog vidi se da odgovor nije jednostavan te da na njega utječu mnogi faktori. No očito je da ove teme stvaraju razne polemike u današnjem japanskom i međunarodnom društvu, a jedino razgovorom i obostranim razumijevanjem će se one moći razriješiti. Zbog toga smatram da se uveliko isplati i danas otvarati takvu tematiku te da rasprava koja proizađe treba biti civilizirana i objektivne naravi. Povijest je ono što je oblikovalo sadašnjicu te je vrlo bitno govoriti u njoj i razumjeti je kako bismo mogli oblikovati što bolju budućnost koje će pogodovati svima.

POPIS LITERATURE

1. Arai, S. (2010) „History Textbooks in Twentieth Century Japan: A Chronological Overview“, *Journal of Educational Media, Memory & Society*, 2(2), str. 113-121
2. Brands, H. (2006) „Who Saved the Emperor?“, *Pacific Historical Review*, 75(2), str. 271 - 305
3. Chan, J. (2020) *Marutas of Unit 731: Human Experimentation of the Forgotten Asian Auschwitz*. San Francisco: Pacific Atrocities Education
4. Esteban, C. A. (2019) 日本のテレビにおける「第二次世界大戦」の記憶の再構築: 2017年の調査で確認された「他者」の「過少表出」をめぐって, 九州大学, 8(2), str. 95-110
5. Futamura, M. (2007) *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg Legacy*. Abingdon: Routledge
6. Gu, X. (2015) “Evidentiality, subjectivity and ideology in the Japanese history textbook”, *Discourse & Society*, 26(1), str. 29-51
7. H. Res. 121, (2007) *A resolution expressing the sense of the House of representatives that the Government of Japan should formally acknowledge, apologize, and accept historical responsibility in a clear and unequivocal manner*

for its Imperial Armed Forces' coercion of young women into sexual slavery, known to the world as "comfort women", during its colonial and wartime occupation of Asia and Pacific Islands from the 1930s through the duration of World War II, poveznica: <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-resolution/121>, pristupljeno: 01. 09. 2023.

8. Hayashi, H. (2008) "Disputes in Japan over the Japanese Military "Comfort Women" System and Its Perception in History", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 617, str. 123-132
9. Hayashi, Y. (1999) „Issues Surrounding the Wartime "Comfort Women"“, *Review of Japanese Culture and Society*, 11/12, str. 54-65
10. Henshall, Kenneth G. (2012) *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*, 3rd edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan
11. Hickey, D. et al. (2017) „Unit 731 and moral repair“, *Journal of Medical Ethics*, 43(4), str. 270-276
12. Ienaga, S. (1994) "The Glorification of War in Japanese Education", *International Security*, 18(3), str. 113-133
13. Kibata, Y. (1999) „History Textbooks: Continuing Controversies“, *Economic and Political Weekly*, 34(44), str. 3108-3109
14. Min, P. G. (2003) "Korean "Comfort Women": The Intersection of Colonial Power, Gender, and Class", *Gender and Society*, 17(6), str. 938-957
15. Miyamoto, Y. (2012) „The Ethics of Commemoration: Religion and Politics in Nanjing, Hiroshima, and Yasukuni“, *Journal of the American Academy of Religion*, 80(1), str. 34-63
16. Nozaki, Y. i Selden, M. (2009) „Historical Memory, International Conflict, and Japanese Textbook Controversies in Three Epochs“, *Journal of Educational Media, Memory & Society*, 1(1), str. 117–144
17. O'Dwyer, S. (2010) The Yasukuni Shrine and the Competing Patriotic Past of East Asia, *History and Memory*, 22(2), str. 147-177
18. Pawlowicz, R. i Grunden, W. E. (2015) "Teaching Atrocities: The Holocaust and Unit 731 in the Secondary School Curriculum", *The History Teacher*, 48(2), str. 271-294

19. Russell, E. F. L. (2008) *The Knights of Bushido: A History of Japanese War Crimes During World War II*, New York: Skyhorse Publishing
20. Ryu, Y. (2007) The Yasukuni Controversy: Divergent Perspectives from the Japanese Political Elite, *Asian Survey*, 47(5), str. 705-726
21. Schneider, C. (2008) "The Japanese History Textbook Controversy in East Asian Perspective", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 617, str. 107-122
22. Seo, A. (2017) *Rethinking Japanese Feminisms*. Honolulu: University of Hawai'i Press
23. Shibuichi, D. (2005) "The Yasukuni Shrine Dispute and the Politics of Identity in Japan: Why All the Fuss?", *Asian Survey*, 45(2), str. 197-215
24. Smith, S. C. (1997) "Crimes and punishment: Local responses to the trial of Japanese war criminals in Malaya and Singapore", *South East Asia Research*, 5(1), str. 41-56
25. Soh, C. S. (1996) "The Korean "Comfort Women": Movement for Redress", *Asian Survey*, 36(12), str. 1226-1240
26. Tanaka, Y. (2018) *Hidden Horrors: Japanese War Crimes in World War II*. New York: Routledge
27. Yoshida, T. (2006) *The Making of the "Rape of Nanking": History and Memory in Japan, China and the United States*. New York: Oxford University Press
28. 庄司潤一郎. (2002) 戦後日本における歴史認識—太平洋戦争を中心として, 防衛研究所紀要, 4(3), str. 100-119
29. 張連紅. (2012) 學術對話：日中歴史共同研究における南京大虐殺, 立命館経済, 61(3), str. 376-390

SAŽETAK

Ovaj rad proučava neke od poznatijih ratnih zločina koje je počinila Japanska carska vojska tijekom Drugog svjetskog rata, a najviše pažnje se pridaje zastupljenosti tih tema u političkoj i društvenoj sferi poslijeratnog Japana. Prvo poglavlje daje kratak osvrt na stanje Japana prije ulaska u rat. Također se pregledava suđenje japanskim ratnim zločincima na Tokijskom procesu. Proučava se koliko se otvoreno pričalo o ratnim zločinima te se pruža uvid u razne perspektive o tom pitanju. Mnogi japanski političari i učenjaci su smatrali da su kritike dane japanskoj vojsci i njezinom djelovanju za vrijeme rata krive ili nepravedne. Ovaj rad prikazuje i te perspektive. Cilj rada je prikazati razvoj javne rasprave o japanskim ratnim zločinima koja se odvijala u poslijeratnom Japanu kako bi se moglo razumjeti današnju situaciju. Prvi zločin koji se proučavao je masakr u Nankingu, a on je bio predmet mnogih rasprava, počevši od pitanja o samom broju žrtava, sve do mišljenja po kojima je taj događaj samo izmišljotina. Iduće tema je bila Jedinica 731, posebna jedinica Japanske carske vojske koja je bila zadužena za razvoj biološkog oružja. U njoj su se provodila nehumana ljudska eksperimentiranja. O aktivnosti Jedinice se saznalo tek u osamdesetim godinama prošlog stoljeća zato što je japanska vlada zataškivala to od javnosti. Također se govorilo o “ženama za utjehu”, ženama koje su bile primorane postati seksualne robinje japanskoj vojsci. Ta je tema također ušla u javnu raspravu tijekom 80-ih godina. Iduće poglavlje je proučavalo Tokijski proces, za koji mnogi smatraju da je bio čin pravde pobjednika u kojemu je Japan neopravdano osuđen. Potom su se razmatrala razna mišljenja o udžbenicima japanske povijesti, tijekom kojih se ispitala njihova objektivnost prilikom prikazivanja Japana tijekom Drugog svjetskog rata. Završno poglavlje je proučavalo svetište Yasukuni na kojemu se štiju duhovi ratnika koji su umrli u ime japanskog cara. Pod njih spadaju i ratnici koji su sudjelovali u Drugom svjetskom ratu, a neki od njih su proglašeni ratnim zločincima. Ove teme su poticale mnoge burne rasprave u japanskom društvu te će najvjerojatnije i nastaviti. No bitno je naglasiti da povijest pišu pobjednici te da se svaka strana rasprave treba sagledati.

KLJUČNE RIJEČI

Drugi svjetski rat, Japan, ratni zločini, suđenje, udžbenici povijesti

SUMMARY

This thesis studies some of the most famous war crimes committed by the Japanese imperial army during World War II, and the biggest amount of attention is given to the representation of these topics in the political and social sphere of post-war Japan. The first chapter gives a brief look back on the state of Japan before the war. The trial of Japanese war criminals at the Tokyo trial is also reviewed. The thesis examines how openly the war crimes were talked about and provides insight into various perspectives on the issue. Many Japanese politicians and scholars felt that criticisms of the Japanese military and its actions during the war were wrong or unfair, and those opinions are presented in the thesis as well. The goal of this thesis is to show the development of the public debate on Japanese war crimes that took place in post-war Japan to understand the current situation. The first war crime that the thesis examines is the Nanking massacre, a topic of many discussions. Some people questioned the exact number of victims, while there were also opinions that stated that the entire event was a lie. The next topic was Unit 731, a special branch of the Japanese imperial army that oversaw the development of biological weapons. Inhuman experimentations were conducted there on live human test subjects. The activities of Unit 731 were brought to the light of the public eye in the eighties of the last century because the Japanese government kept it hidden from the public. The thesis also examines the “comfort women” issue, women who were forced into sexual slavery by the Japanese army. That subject also became a public topic during the eighties. The next chapter examined the Tokyo trials, for which many people say that was an act of the winner’s justice during which Japan was unjustly tried. Then, various debates about Japanese history textbooks were examined, during which their objectivity when portraying Japan during the Second world war was examined. The closing chapter examined the Yasukuni shrine, in which the spirits of soldiers that died for the Japanese emperor are worshiped. That includes soldiers that participated in the Second world war, and some of them are classified as war criminals. These topics encouraged many fiery debates in Japanese society and will likely continue to do so. But it is important to emphasize that history is written by the victors and that every side in a discussion should be considered.

KEY WORDS

World War II, Japan, war crimes, trial, history textbooks

概要

本論文は、第二次世界大戦中に日本帝国陸軍が犯した最も有名な戦争犯罪のいくつかを

研究するものであり、戦後日本の政治・社会領域におけるこれらのトピックの表現に最大の注意が払

われている。第1章では、戦前の日本の状況を簡単に振り返る。東京裁判における日本の戦争犯

罪人の裁判についての検討である。この論文では、戦争犯罪がいかに公然と語られたかを検証し、こ

の問題に対する様々な視点についての洞察を提供している。日本の政治家や学者の多くは、戦争

中の日本軍とその行動に対する批判は間違っている、不当であると感じており、それらの意見も本論

文の中で紹介されている。本論文の目的は、戦後日本で行われた日本の戦争犯罪に関する公開

討論の展開を示し、現在の状況を理解することである。本論文が検証する最初の戦争犯罪は、多く

の議論を呼んだ南京大虐殺である。犠牲者の正確な数を疑問視する人もいれば、この出来事全体

が嘘であったとする意見もあった。次のトピックは、生物兵器の開発を監督していた日本帝国陸軍の

特殊部隊、731部隊である。そこでは生きた人間を被験者とした非人道的な実験が行われていた。

731部隊の活動は、日本政府が国民から隠蔽していたため、前世紀の80年代に明るみに出た。こ

の論文では、日本軍によって強制的に性的奴隷にされた女性たちである「慰安婦」問題についても検

証している。このテーマもまた、80年代に公的な話題となった。次の章では、日本が不当に裁かれた

勝者の正義の行為であったと多くの人と言う東京裁判について検討である。次に、日本の歴史教科

書に関する様々な議論が検討され、第二次世界大戦中の日本を描く際の客観性が検証された。

終章では、日本の天皇のために亡くなった兵士の霊が祀られている靖国神社について考察した。その

中には第二次世界大戦に参加した兵士も含まれており、彼らの一部は戦犯に分類されている。これ

らのトピックは日本社会で多くの激しい議論を促し、今後もそうであろう。しかし、歴史は勝者によって

書かれるものであり、議論のあらゆる側面を考慮すべきであることを強調することは重要である。

日本の第二次世界大戦の歴史に関して様々な議論がある理由の一つは、自民党の影響で

ある。自由民主党は 1955 年以来 2012 年まで日本の主要政党であり、そのため保守的な思想が

国民の対話の中で大きな力と影響力を持ってきた。先に述べたように、日本の歴史教科書を見る

と、その影響が最も感じられる。教育や歴史の教え方に最も悲愴な影響を及ぼしているからだ。本論

文の前半で見たように、戦前の日本では、教育は政治的イデオロギーを広めるための道具として使わ

れていた。歴史は客観的に教えるべきであり、紛争のあらゆる側面を適切に検証し、表現すべきであ

り、政治的な目標やイデオロギーを促進する道具として使うべきではない。

政治は東京裁判にも大きな影響を及ぼし、多くの意味で日米同盟締結の第一歩となった。

裕仁天皇を裁判にかけないことで、天皇の地位は維持され、アメリカは共産主義との戦いで同盟国

を得た。その上、731 部隊のメンバーは自由と引き換えに得た研究データをアメリカに渡したため、裁

判にかけられなかった。政治は常に戦争とその結果に大きな影響を及ぼしており、第二次世界大戦

中と戦後の日本にどのような影響を与えたかを見てもめることは重要である。

結論として、日本の戦争犯罪と日本の戦争責任そのものをめぐり議論は、年を追うごとに大

きく発展してきた。その議論は政治的、特に保守的な側からの強い影響下にある。このようなテーマを

解決するには、何よりも、双方からのオープンで正直な議論が必要である。

キーワード

第二次世界大戦、日本、戦争犯罪、裁判、歴史教科書